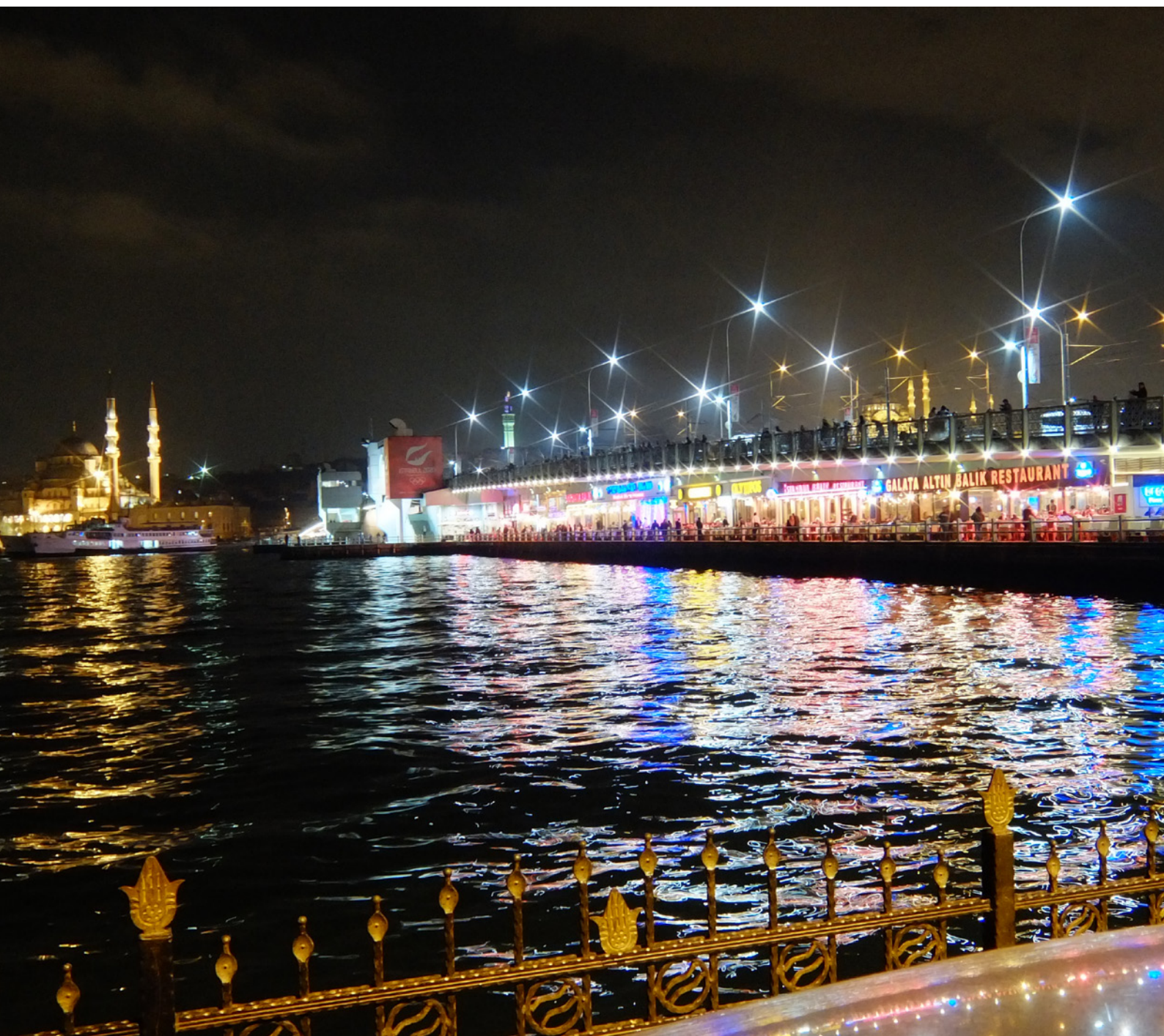

Urban Qualities: ett kunskapsområde

Mistra Urban Futures report 2013:6

Joakim Forsemalm & Axel Demker (red)

Innehåll

1. Inledning	3
2. Forskningsöversikt	4
Inledning	4
"Urbana kvaliteter" i olika sammanhang	4
Urban kvalitet - med utgångspunkt i vardagslivet	6
Landskap i gränsland och i förändring	16
Stadens periferier - gamla problem och nya möjligheter?	19
3. Avslutande diskussion	28
4. Referenser	30

Mistra Urban Futures is an international center for sustainable urban development. The headquarters is located in Gothenburg, Sweden and the center operates in five cities around the world including Cape Town, Gothenburg, Greater Manchester, Kisumu and Shanghai. Co-production of knowledge as well as creating Fair, Green and Dense cities is a winning concept for a successful sustainable urban future. A global Arena provides for interaction with external actors and between the five cities.

It is funded by the Mistra Foundation for Strategic Development, the Swedish International Development Agency (SIDA), and seven consortium members.

MISTRA URBAN FUTURES

Postal address: Chalmers University of Technology, SE-412 96 Göteborg, Sweden

Visiting address: Läraregatan 3, Göteborg, Sweden, Göteborg, Sweden

Phone: +46 (0)31 772 49 56

Email: mistraurbanfutures@chalmers.se

For more information visit www.mistraurbanfutures.org

1. Inledning

Den här kunskapsöversikten är ett försök att utkristallisera relevant forskning såväl som praktisk kunskap för Mistra Urban Futures om *urbana kvaliteter*. Översikten är kopplad till ett arbete som genomförts under vår och höst 2011 med syfte att skapa underlag för den Strategiska plan som utgör grunden för Mistra Urban Futures planering och aktiviteter. Under våren 2011 arbetade sex grupper med varsitt kunskapsfält – urbana kvaliteter, urban förändring (”transitions”), urbana kulturer, urbana rättigheter, urban tillgänglighet och urban uthållighet. Tanken var att dessa skulle utgöra de sex bärande fokusområdena för centrets verksamhet. Sedermera kom dessa sex områden att slås ihop till tre - FAIR, GREEN och DENSE – vilka nu utgör de tre övergripande problem- och kunskapsområdena för Mistra Urban Futures.

Arbetet med de inledande kunskapsområdena var strukturerat på det sättet att två personer ledde varje grupp, en från akademien och en från den utförande praktiken. Under våren arbetade Joakim Forsemalm (Radar arkitektur & planering) och Gabriella Olshammar (Institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet) med att ta fram en komprimerad text om urbana kvaliteter, en text som kom inkluderas i den Strategiska planen. Som en del av det arbetet gjordes en serie intervjuer med nyckelaktörer bl.a. i Göteborgs Stad, på Boverket, Riksantikvarieämbetet och Länsstyrelsen Västra Götaland. Samtidigt engagerades Axel Demker (Institutionen för Kulturvård) och Anna Reuter Metelius (White arkitekter) för att göra kunskapsöversikter över forskningsfält respektive praktikerfält. Det är dessa arbeten som ligger till huvudsaklig grund för denna publikation. Gabriella Olshammar och Joakim Forsemalm utarbetade genom sitt arbete ett antal tematiker inom kunskapsområdet, vilka avspeglas i denna text: *Urban kvalitet – med utgångspunkt i vardagslivet; Landskap i gränsland och förtätning* och *Stadens periferier – gamla problem och nya möjligheter?*

Den här kunskapsöversikten är i huvudsak en forskningsöversikt, men innehåller också tips på arbetssätt kopplade till arbete med urbana kvaliteter. Målsättningen med den här texten har varit att få med en stor bredd och mängd litteratur och forskning, för att kunna belysa olika sidor av forskningsfältet och för att ge en bild av vilka frågor som fokuseras inom det forskningsfält som berörs samt för att ge utrymme för nya uppslag inom Urban Qualities-ramen.

2. Forskningsöversikt

INLEDNING

Helhetsreflektioner och struktur

Forskningsöversikten är indelad i tre olika delar, vid sidan av ett inledande avsnitt som skapar en ram för hur ”urbana kvaliteter” tar plats i utbildningar, projekt och riktlinjer.

I det första avsnittet *Urban kvalitet – med utgångspunkt i vardagslivet* presenteras forskning som fokuserar på att anlägga en ny typ av förståelse för stadsmiljön. Behovet av att uppmärksamma vardagsliv och betydelsen av platser är viktiga inslag här. Plats, identitet och tillhörighet är sammanlänkande vilket också bör avspeglas i den praktiska planeringen av staden. Likaledes är det viktigt att utifrån ett rättviseperspektiv åstadkomma en stad som svarar mot olika invånares behov, inte bara ett fåtal.

Under *Landskap i gränsland och förtätning* finns forskning som hanterar stadslandskap och grönsstrukturfrågor. Under de senaste decennierna har det blivit allt tydligare vad som egentligen är ett urbant landskap och var/när det övergår i ett ruralt dito. Gränserna är diffusa och stadslandskapet innehåller många olika typer av landskap, täta och klassiskt urbana till utseendet, likväl som glesa lantliga miljöer eller glesa förortsområden. Att behandla stadsmiljön i forskning eller praktik är alltså inte längre fråga om att arbeta med en typ av landskap utan flera.

I det tredje och sista avsnittet *Stadens periferier – gamla problem och nya möjligheter?* finns den forskning som framförallt handlar om förortsfrågor och segregation. Ett å ena sidan stort forskningsområde, men, som framgår i avsnittet, med brister och stor potential för framtida forskning om stadsdelar, segregationseffekter och inifrånperspektiv på olika boendemiljöer.

”URBANA KVALITETER” I OLIKA SAMMANHANG

I forskning som direkt relaterar till och använder uttrycket ”urbana kvaliteter” kopplas det i flera källor till uttrycket ”urban design”. Det senare är ett mer vanligt förekommande uttryck som används både av företag och för att beskriva ett forsknings- och praktikerfält. I de flesta fall tycks det oftare användas i sammanhang av hur staden bäst fungerar avseende till exempel avstånd till service och grönområden och tillgänglighet, snarare än upplevelsekvaliteter och kvaliteter som mer indirekt och på längre sikt påverkar livet i staden; de frågor som fokuserats i denna forskningsöversikt. I det här avsnittet vill vi ge en övergripande bild av hur uttrycket tar plats i olika sammanhang i Sverige.

Sedan ett tiotal år är så kallade *kvalitetsprogram* inte ovanligt bland svenska kommuner. Sådan kan med något olika inriktning anger riktlinjer för stadens eller en del av stadens fortsatta utbyggnad och utveckling. Programmen reglerar materialaspekter och utformningsfrågor, ofta i relation till kommunens miljöprofil och hållbar utveckling. Flera av programmen skall bidra till att skapa enhetlighet¹ i ett områdes utformning; inte enhetlig-

¹ Det finns en spänning mellan begreppet enhetlighet och kvalitet i stadsplaneringssammanhang, där kvalitet i dagens stadsplaneringsparadigm upplevs handla om variation snarare än symmetri. I andra sammanhang kan begreppet kvalitet lättare förknippas med enhetlighet, symmetri och likformighet.

het i betydelsen monoton, utan som en ram med intentioner för hur området bör utvecklas och byggas.² I flera fall har kvalitetsprogrammen likheter med *planprogrammet* som ofta föregår upprättandet av detaljplaner, men kvalitetsprogrammen kan också fungera som ett dokument underställt detaljplanen.

En aktuell publikation som anknuter till detta är *Arkitektur Stockholm – En strategi för stadens gestaltning* (2011)³ där arkitekturkvaliteter lyfts fram som en faktor för att öka stadens kvalitéer. Variation genom olika typer av offentliga rum i staden och ”välfungerande och genomtänkt” offentlig konst⁴ lyfts konkret fram som bidragande till ökad kvalité bland flera andra strategier för att utveckla staden. I en antologi från Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm (KTH) diskuteras arkitekturens kvalitetsfrågor ur olika perspektiv. Reza Kazemian och Magnus Rönn beskriver kvalité som något vedertaget eftersträvansvärt, å andra sidan som något som har minst två olika huvudsakliga betydelser:⁵

*dels används kvalitet för att redovisa arkitekturens estetiska dimensioner [...] Dels används kvalitet som beteckning på tekniska krav och funktionella egenskaper hos konstruktioner. [...] Som framgår kan kvalitet således både vara något som syns, utpekats, upplevs, värderas, planeras, kontrolleras, mäts och protokollförs. Begreppet har en svårfångad kärna. Det finns heller inga entydiga och slutgiltiga svar på arkitekturens kvalitetsfrågor. Nya fall av god kvalité uppstår ständigt. Kvalitetsuppfattningar varierar över tid.*⁶

Vidare menar Kazemian och Rönn att kunskap om god kvalité och goda lösningar lärs ut, av bland andra KTH, genom träning och inskolning i yrkeskulturer. Arkitekter förutsätts använda gott omdöme och sin professionella kompetens för att skapa lösningar som givet förutsättningarna kan anses hålla hög kvalité. Kvalitetsbegreppet är med detta synsätt anknutet till kunskap och framförallt till praxis.⁷ Utgångspunkt för arkitekternas arbete är också lagstiftning, där i synnerhet Plan- och Bygglagen (PBL) anger tolkningsbara kvalitetsnivåer som baseras på platsens förutsättningar. Genom kvalitetsbedömningar och kollektiva uppfattningar inom professionen om vad som kännetecknar god kvalité kan råd om lösningar förmedlas till aktörer utanför den egna professionen. Kvalité måste alltså också kunna kommuniceras utåt och i samarbete med andra professioner för att till exempel kunna skapa eftersträvansvärda resultat inom stadsplanering, med flera olika aktörer och inte minst platsens brukare; stadens medborgare.⁸

Ovan nämnda antologi kan diskuteras med Gärd Folkedotters avhandling *Nyttans tjänare och skönhets riddare* (1987) där ”skönhetsbegreppet” kan sägas motsvara åtminstone den ena betydelsen av det som definieras som kvalité i Kazemian och Rönn. Folkedotter konstaterar att nyttan historiskt har betonats och varit något som planförfattare (företrädelsevis planarkitekter) har varit tvugna att förhålla sig till, medan skönhet varit ett

2 Kommuner som arbetat med kvalitetsprogram, vilka har studerats för det här textstycket är bl.a. Alingsås, Göteborg, Kungälv, Lomma, Lund, Malmö, Nacka, Stockholm, Sundsvall, Trollhättan, Umeå, Västerås, Växjö och Östersund och har utfört varierande av kommunerna själva eller konsulter som Archus, Sweco, Tema arkitekter och White.

3 Stadsbyggnadskontoret, Stockholm (2011). Samrådsförslag, juni 2011. Skriften är ett tematiskt tillägg till Stockholms stads översiktsplan. Förslaget är ute på samråd t.o.m. 20 september 2011.

4 Stadsbyggnadskontoret, Stockholm (2011), s. 8

5 Kazemian och Rönn 2006, s. 1

6 Kazemian och Rönn 2006, s. 1-2

7 Kazemian och Rönn 2006, s. 1-2

8 Kazemian och Rönn 2006, s. 3-6

valbart värde, att ta hänsyn till. Arkitekterna i Folkesdotters undersökning ställer sig delvis frågande inför möjligheten att kontrollera skönhetsvärdena genom översiktlig planering och menar att det snarare finns i detaljerna och det exakta utförandet. Hon menar också att nytta och skönhet ser ut att avlösa varandra som prioriterade nyckelbegrepp inom arkitekturen under olika epoker.⁹

I EU-projekten *Inherit* och *Qualicities* använder man sig också av kvalitetsbegreppet i relation till bebyggd stadsmiljö. *Inherit* handlade om att ge europeiska städer stöttning i kulturarvsbaserad stadsutveckling under parollen ”heritage-led regeneration”. Genom projektet ville man dels understryka de möjligheter som kulturhistoriskt intressant bebyggelse innebär och dels allmänt lyfta fram kulturarvet.¹⁰ *Inherits* kvalitetsbegrepp påminner om både KTH-antologins och de kommunala kvalitetsprogrammets:

Quality in this context, requires attention to detail in terms of design guidance, materials used, and appropriate use of both traditional and modern construction methods. Equally, it is important to plan for ‘tomorrow’s heritage’ by encouraging good contemporary design that respects its context rather than necessarily seeing historic places confined to only copying former styles.¹¹

Kvalitetsbegreppet har således tagit en allt större plats i olika sammanhang som kopplas till urban utveckling. En mer konkret definition saknas generellt; kanske går det att närma sig något tydligare begrepp genom att ställa diskussioner om kvalitet bredvid diskussioner om kvantitativa mått och målsättningar inom stadsutvecklingsområdet? Å andra sidan kan istället avsaknaden av en konkret definition vara en styrka, som ger det lokala särskilda och människors vardagliga bruk av en plats eller en miljö ett kvalitativt värde i sig? Sådana resonemang har, som vi snart ser, präglat diskussioner om kulturarv under de senaste decennierna.

URBAN KVALITET - MED UTGÅNGSPUNKT I VARDAGSLIVET

Laurajane Smith argumenterar i *Uses of heritage* (2006) för ett synsätt på kulturarv som inte representerar den traditionella uppfattningen om kulturarv som de fysiska artefakterna. Smith menar istället att kulturarv är en social och kulturell process.¹² Hon ansluter sig till bland andra David Lowenthal (*The Past is a Foreign Country*, 1985) perspektiv och menar att kulturarvet är något som samtidigt ständigt omskapas och inte är något för tid och evighet varaktigt. Kulturarvet och dess konsekvenser är därmed otvivelaktigt i ständig förändring, här och nu och inte något tidigare eller färdigt:

Heritage is something vital and alive. It is a moment of action, not something frozen in material form. It incorporates a range of actions that often occur at places or in certain spaces. [...] There is an interlinked relationship between the activities that occur at places and the places themselves – but it is this tension between action and material representation that is an important element of heritage.

9 Folkesdotter 1987, s. 227-233

10 *Inherit* 2007, s. 10

11 *Inherit* 2007, s. 90

12 Smith 2006, s. 74

*The tension may at once be about creating and maintaining historical and social consensus, but simultaneously it can also be a process of dissent and contestation.*¹³

Smith menar att det existerar en hegemonisk diskurs omkring kulturarv, som implicerar ett visst förhållningssätt till historia och kultur, liksom att vissa artefakter betraktas som kulturarv och andra inte. Diskursen sprider ett västerländskt synsätt på kulturarvsfrågor samtidigt som det genom sin hegemoniska ställning hindrar andra synsätt och förhållningssätt till kulturarv. Smith argumenterar både för existensen av det hon kallar för authorized heritage discourse (AHD) och nyttan med andra synsätt på kulturarv än just AHD.¹⁴ Detta synsätt prövar mot några olika fall, bland annat etablerade charters och en museipraktik. För Smith är kulturarv alltså processer i samhället, vilket illustreras i hennes ståndpunkt att föreslå en sammanslagning av de åtskiljande begreppen ”kulturarv” och ”immateriellt kulturarv”. Därigenom går allt kulturarv att betrakta utifrån de diffusa ramar som omgärdar immateriellt kulturarv. Det blir då möjligt att koncentrera sig på hur kulturarvet påverkar och verkar i samhället. Dagens fokusering på objekt och händelser, som Smith menar hindrar vår förståelse av påverkan, får då mindre utrymme.¹⁵ Kulturarvet, som samhällsprocess, orienterar oss i vår omvärld och hjälper oss att sortera. ”Heritage is about a sense of *place*.”¹⁶

Smith diskuterar också att kulturarv och känsla av identitet är tydligt sammankopplade med varandra.¹⁷ Det finns en uppfattning om värdet i att kunna knyta an till fysiska objekt eller miljöer. Precis som ”historia” kan det skapa en känsla av tillhörighet, men i själva verket vet vi lite om hur relationen mellan kulturarv och identitet ser ut; hur den utvecklas

13 Smith 2006, s. 83

14 Smith 2006, ffa s. 11

15 Smith 2006, s. 56

16 Smith 2006, s. 75. Och platsen är både ett kultur- och ett naturlandskap, eller ännu hellre ett kulturlandskap, eftersom det finns få om några platser som inte är påverkade av människors kulturella val; ”they are also ‘cultural’ in the sense that the way they are conceived and understood dictates how they are managed and used.” (s. 78).

17 Se också: Ashworth, G. J., Graham, B. J. & Tunbridge, J. E. (2007): *Pluralising pasts : heritage, identity and place in multicultural societies*. London: Pluto Press.

och upprätthålls; hur föreställningar om kulturarv relaterar till identitetsuttryck.¹⁸ Möjligen är det så att kopplingen mellan identitet och det som oftast avses med ”kulturarv” har tagits för given utan att sambandet har studerats närmare.

*Without the ability to control how experiences are remembered and the meanings drawn from those remembrances, an individual or community's identity runs the risk of being governed or arbitrated by external forces.*¹⁹

Smith menar således att sambanden mellan kulturarv och identitet blir tydligare när fokus riktas om från kulturarv som fysiska objekt till kulturarv som process. Då medför en blottläggning av kulturarvets påverkan och inverkan på ett sätt som tydliggör dess relevans för människors vardag.²⁰ Minnesprocessen kan då också bli en delaktighetsfråga, som flyttas ned till den pågående rumsanvändningens nivå.

Jonas Grundberg gör en grundlig genomgång av kulturarvsprocesser i *Kulturförvaltningens samhällsuppdrag* (2000). Grundberg diskuterar det individuella minnet som utgångspunkt för ett kollektivt dito som sedan genom kulturyttringar får fysiska och rituella uttryck vilka ger individen identitet. Det sätter individen i en historisk kontext och erbjuder i någon mån evigt liv för de nu levande, beroende på vilken typ av avtryck de väljer att lämna. Denna typ av minnes- och kulturarvsprocesser aktualiserades i och med det moderna historiemedvetandet där inte längre (i en svensk kontext) den kristna tron och Bibeln utgjorde ”historien”; berättelsen om varifrån vi kom och vart vi var på väg. Grundberg stödjer sig på en bred bas av forskning inom fältet, bland andra David Lowenthal.²¹ Grundberg beskriver alltså i första hand kulturarvets roll för identitets- och samhörighetskänsla, vilket endast indirekt relaterar till andra förtjänster som en av gammal och ny bebyggelse blandad stadsmiljö kan ge i upplevelsevärde etc.

Susan S. Fainstein tar ett rättvis- och mångfaldsperspektiv på staden i sin bok *The Just City* (2010). Utgångspunkten för hennes resonemang är begreppen *just* (*democracy*), *equity* och *diversity* eftersom “Equity, democracy, and diversity are the three primary qualities constituting urban justice; however, these standards may sometimes be in conflict, both internally and with each other.”²² Hon förankrar begreppen i fallstudier av New York, London och Amsterdam och sätter dessa begrepp i en teoretisk kontext. Undersökningen syftar till att ta reda på vilka ekonomiska, sociala och politiska faktorer som ligger bakom utvecklingen av de tre studerade städerna utifrån vad som också kan benämnas som ett brukar- och demokratiperspektiv. Exempelvis diskuteras hur planeringsprocessen kan göras mer inkluderande och här mendar Fainstein att planeringsprocessen behöver ta tydlig hänsyn till det rumsliga sammanhang som den påverkar.²³ Fainstein efterlyser vad som kan kallas en moralisk eller moraliskt baserad planeringsprocess.²⁴ En medborgardeltagande planeringsprocess

18 Smith 2006, s. 48-49, 308. Även s. 83 och 301. Smith skriver också om personlig känsla av tillhörighet i relation till nationell identitet och hur man traditionellt (inom ramen för AHD) valt ut politiskt viktiga monument som symboler för nationen, när det (som Billig i *Banal Nationalism*, 1995 poängterar) egentligen är det vardagsnära som mest påminner den enskilde om den nationella tillhörigheten. Forts. på s. 50. Tim Edensor diskuterar i liknande termer utifrån ett bil- och mobilitetsperspektiv och också med hänvisning till Billig 1995, i ”Automobility and national identity”, i: *Automobilities* (Featherstone, Thrift och Urry 2005), s. 101, 117-118.

19 Smith 2006, s. 303

20 Smith 2006, s. 307

21 Grundberg 2000, s. 11-19 (s. 18 särskilt intressant för referenser).

22 Fainstein 2010, s. 165

23 Fainstein 2010, s. 57

24 Fainstein 2010, s. 63

ökar planeringens basering i den lokala rumsliga kontexten och därmed blir planeringen mer demokratisk. Men inte nödvändigtvis bättre: processen riskerar istället att bli snävt avgränsad och kanske får vissa högljudda intressen sina intressen tillgodosedda trots att de inte är representativa för platsens behov och karaktär. En medborgardeltagande planeringsprocess kräver således en stor medvetenhet om risker och möjligheter och är svårare att genomföra än en ordinär dito.²⁵

Bedömningen av New York och London utifrån ett rättviseperspektiv präglas av att båda städerna utgör internationella nav och har därigenom en stor variation och mångfald. Ett urbant område har närmast per definition en hög grad av mångfald genom en hög befolkningkoncentration, därför är det inte givet hur man skall förhålla sig till mångfaldsperspektivet i ”den goda staden”. Hur utförs en medveten mångfald, som går utöver blandstadsområden?²⁶ Fainstein tar också upp möjliga konfliktytor i ett integrerat (i motsats till ett segregerat) stadsrum, där vissa personers beteende kan uppfattas som störande eller hotande av andra.

Although there are no easy resolutions to these kinds of conflicts, some amount of spatial segregation offers the best method of coping with clashing styles of behavior, provided that sufficient space is allocated to each group. Spatial segregation is, however, at the cost of a wholly shared environment that forces people to deal with difference.²⁷

Enklaver med etniska minoriteter, som är frivilliga rumsliga koncentrationer av en viss grupp (till skillnad från ett ghetto som kan beskrivas som en ofrivillig rumslig koncentration av en eller flera etniska minoriteter) kan bidra till mångfald i ett hela-staden-perspektiv. Lokalt rumslig segregation innebär inte nödvändigtvis en segregerad stad.²⁸

diversity as a planning doctrine reflects an aspirational goal; at the same time the desirability of pressing for it depends very much on the process by which it is achieved and the class and racial/ethnic context in which it operates.²⁹

Fainstein avslutar med att konstatera vikten av påtryckningar från medborgarna i frågor som berör det offentliga rummet. Genom att anordna demonstrationer och skapa debatt kan man påverka planeringen. Samtidigt menar hon att det finns klara begränsningar i vad som kan göras på stadsnivå; det handlar i hög grad om politiska och ekonomiska beslut och förutsättningar på högre nivå. Städerna är på så sätt beroende av sin nationella och/eller internationella kontext. Genom att öka transparensen, ta mer lokala hänsyn, inkludera dem som oftast inte får sin röst hörd och eftersträva att satsade pengar ger stor effekt för allmänheten, inte bara några i olika former av stadsutveckling, kan planeringsprocesserna bli bättre. En mer rättvis stadsplanering får vi om samtalet i planeringsprocessen breddas och präglas av ökad öppenhet.³⁰

25 Fainstein 2010, s. 67

26 Fainstein 2010, s. 67-76

27 Fainstein 2010, s. 72

28 Fainstein 2010, s. 76 (se även s. 85)

29 Fainstein 2010, s. 76-77

30 Fainstein 2010, s. 180-184

Mats Brusman undersöker i sin avhandling *Den verkliga staden?* (2008) hur historiskt etablerade föreställningar om staden och dess platser påverkar upplevelsen av dem. Brusman studerar tre stadsområden i Norrköping och dessas omvandlingar och omtolkningar under perioden 1990-2005 för att kunna förstå planprocesser i praktiken. Brusmans perspektiv påminner om Fainsteins (2010) eftersom de båda intresserar sig för platsens lokala förutsättningar och hur brukandets behov kan tillåtas komma till uttryck i planeringsprocesser och förhållningssätt gentemot platsen. Brusman använder framförallt begreppet *mindscape* för att förstå lokala rumsligheters användning och betydelse. Ett *mindscape*, menar Brusman, konstitueras till del av platsens historia och är mer utförligt

ett kognitivt landskap, förankrat i de fysiska strukturerna men samtidigt med en osynlig dimension där minnen, erfarenheter och drömmar blandas med andra bilder – mediebilder och bilder av andra platser – som bidrar till att kategorisera platsen och sätta in den i ett sammanhang.³¹

Ett *mindscape* skapas också av föreställningar om centrum och periferi, alltså det geografiska läget i relation till en värdering, samt av idéer om urbanitet. Brusman är inte ensam om att använda det här begreppet, men kan sägas ha konstruerat en egen version av det. Särskilt är Henri Lefebvre (*The production of space*, 1991 och *Rythmanalysis – space time and everyday life*, 2004) en inspiration för Brusman, liksom denne närliggande Pauli Tapani Karjalainen (*Place and intimate sensing*, 1998).³² Brusman visar hur ett lokalt baserat *mindscape* existerar parallellt med ett dominerande *mindscape* om hela staden Norrköping, det senare sammanfattat som ”den lilla storstaden” baserat på en global idé om urbanitet. En stadsplanering som tar sin utgångspunkt i ett globalt konstruerat *mindscape* riskerar att bortse från stadens vardag.³³

I *International Journal of Heritage Studies* recenserar Shatha Abu-Khafajah *Streets of memory: landscape, tolerance and national identity in Istanbul* av Amy Mills (2010). Abu-Khafajah sätter boken i sammanhang av en allt ökande forskning om makt och representation i förhållande till rumslighet och offentliga plaster. Platser och gator ingår i den individuella och kollektiva pågående identitetskonstruktionen. Genom att Mills undersöker en stadsdel i Istanbul kan hon också sätta lokal identitet och praktik i relation till en idé om en nationell identitet.³⁴

Mills emphasises through her informants' accounts that identity is contingent on place, as memories, narratives and practices that define people are grounded on locality, and she demonstrates how national and minority identity is produced through these spatial practices. Ultimately, Mills manages to provide an optimistic interpretation of the relationship between identity and place and points out that cosmopolitanism may help to increase awareness of minority positions and experiences³⁵

Etnologen Owe Ronström undersöker kulturarvsproduktion som maktmedel, med världsar-

31 Brusman 2008, s. 199

32 Brusman 2008, s. 29-45

33 Brusman 2008, s. 200-205

34 Abu-Khafajah 2011

35 Abu-Khafajah 2011

vet Visby som exempel, i *Kulturarvspolitik* (2008). Ronström belyser hur världsarvsutnämningen förvandlat Visby och hur kulturarvsproduktion hänger samman med en estetisering av det offentliga rummet. Ronström använder begreppet *mindscape* för att förklara hur hela Gotland getts en urban kontext, med en rad olika *mindscapes*, där "Hansestaden Visby" är ett.

Nya slags människor befolkar Visby och i mångt och mycket är det deras idéer om det goda livet och en bra plats att bo på som iscensatts. Hemlösa i det gamla traditions-landskapet har de iscensatt ett nytt mindscape som inte utestänger dem, utan tvärtom placerar dem själva i centrum. Detta mindscape, med staden som utgångspunkt och måttstock, har i allt högre grad kommit att projiceras också på resten av ön. Också landsbygden "kodas om", estetiseras, historiseras och urbaniseras, genom att det som inte passar in i den nya helheten byggs om, förs undan eller helt enkelt bortses ifrån. Därmed har också makten över "det lokala", historien och representationerna förflyttats. Och det är ingen liten förflyttning, om vi betänker att vad det handlar om är just de berättelser och representationer som skall berätta för oss själva och andra vilka vi är.³⁶

Ronström menar alltså att upprättandet av kulturarv skapar en ny kontext för en bebyggelse eller en stad som pekats ut. Med kulturarvsbegreppet som ett medel väljs vissa saker ur den förflutna tiden ut som sedan får representera och presentera det utpekade objektet.

Jennie Sjöholm undersöker i sin masteruppsats *Föreställningar om stadsomvandlingens Kiruna* (2010) föreställningar om Kiruna i samband med att staden förbereds för flytt och sätter dessa föreställningar i relation till kulturmiljön.³⁷ Bland flera föreställningar om staden identifierar Sjöholm den relativt nya *bilden av staden som ska flytta*, som på några år hunnit bli en del av stadens identitet. De tre föreställningarna om *staden som ska flytta*, *gruvstaden* och *mönsterstaden* reproduceras och anknyter i olika grad till kulturmiljön. Det som föreställningarna inte täcker in är vad Sjöholm kallar för *vardagslivets Kiruna*, det vill säga rummets praktik. Något som kan liknas vid Brusmans (2006) lokala *mindscape*. Rummets praktik är, enligt Sjöholm, svår att observera och kan sällan spåras i mediekällor om staden. Praktiken producerar däremot viktiga fysiska platser för invånarna; platser som dock inte självklart betraktas som kulturmiljöer inom de andra föreställningarna och marginaliseras därmed i planeringen. Endast *mönsterstaden* har en naturlig anknytning till platser som kulturmiljöer, vilket därmed begränsar urvalet för vad som kan och får betraktas som en kulturmiljö.³⁸

Jakob Pontén undersöker i sin kandidatuppsats *De uteblivna möjligheterna* (2010) dynamiken mellan de diskursiva hållningarna *förnyelse* och *bevarande*, i en fallstudie över planprocessen på Friggagatan i Göteborg, där ett antal funkishus revs för att ge plats åt nya hyreslägenheter.³⁹ Uppsatsens utgångspunkt är det förhållande som skapat fler aktörer i stadsplaneringen, genom maktförskjutningen från den offentliga till den privata sektorn.

36 Ronström 2008, s. 252-253.

37 Sjöholm 2010, s. 7-8

38 Sjöholm 2010, s. 74-82

39 Pontén 2010, s. 8-9

Pontén konstaterar att exploitören ges tolkningsföreträde i alla frågor om reella byggkostnader, samtidigt som detta perspektiv blivit viktigare i och med maktförskjutningen. Kulturmiljövården har utan fasta värdegränser och utan ett, i det här fallet, modernt underlag svårt att argumentera för ett bevarande.⁴⁰

En *pragmatisk* stadsplanering utgår, enligt Gary Bridge från det resultat en viss åtgärd skapar: ”knowledge is something that must be practically acted out. It must be tested by its consequences, rather than its a priori logical propositions.”⁴¹ En pragmatisk rationalitet i stadsplaneringen försätter planeringsmomentet i den fysiska kontexten och ”makes the planner and the community mutually constitutive of planning practice.”⁴² Bridge försöker i sin bok att förklara hur ett pragmatiskt förhållningssätt dels kan hjälpa oss att förstå tidigare strikt rationella disponeringar av det offentliga rummet, liksom hur vi med pragmatism kan forma ett framtida stadsrum.⁴³ Genom *kommunikativ rationalitet* kan stadsplanering utföras med just den sociala erfarenhet vi som människor har av staden. Med det förhållningssättet utnyttjar vi vår kunskap om hur samhället fungerar – istället för att man på ett modernistiskt sätt bestämt sig för hur det *bör* vara. Särskilt den kommunikativa aspekten av denna typ av förhållningssätt i stadsplaneringen är viktig, då den skall vara just en eftertänksam dialog; ett samtal för ökad förståelse om såväl hela staden som delar av den.⁴⁴

Den svenska tankesmedjan Global Utmaning presenterade våren 2011 antologin *Urbaniserad värld – Nya steg mot hållbara städer*. Ett antal forskare som arbetar med frågor som rör hållbar stadsutveckling har bidragit utifrån sina olika perspektiv. Göran Cars betonar vikten av att en bra dialog utvecklas mellan stadsbyggandets olika aktörer. I synnerhet är detta viktigt i flera frågor där de tre hållbarhetsdimensionerna (ekonomisk, social och ekologisk) hamnar i konflikt.⁴⁵ Målkonflikter i staden är oundvikliga, menar Carl-Johan Engström, del av tankesmejdans. Vården går förlorade i förändringsprocesser och det behövs ett ständigt pågående dialogarbete för medborgarna att delta i eftersom små förändringar som inte tydligt kommuniceras eller som inbjudits till dialog inför är svåra att uppfatta för den aktuella platsens brukare, så väl för den som planerar och utvecklar.⁴⁶ Josefina Syssner anknuter denna typ av dialog till ett rättvis- och framförallt socialt hållbarhetsperspektiv i sitt kapitel *Staden i världen*. Syssner menar att:

*frågan ”vad vill vi att den här platsen ska stå för?” handlar alltså inte om att fatta ett en-gång-för-alla-beslut. Istället handlar det om att enas om de etiska principer som staden ska förkroppsliga, och sedan lära sig att fatta beslut i enlighet med dessa.*⁴⁷

Det är således den pågående dialogen och dess ramverk som blir viktiga att dels enas kring och dels att dessa tar hänsyn till medborgares olika behov och krav. För att förstå dessa behov och hur olika platser används behöver vi förstå vardagslivet, vilket Gunnel Forsberg uppmärksammar i antologin. Forsberg hänvisar till Clara Greed som menar att ”staden är en

40 Pontén 2010, s. 42-44

41 Bridge 2007, s. 3

42 Bridge 2007, s. 137

43 Bridge 2007, s. 2

44 Bridge 2007, s. 131-132

45 Urbaniserad värld 2011, s. 17

46 Urbaniserad värld 2011, s. 56

47 Urbaniserad värld 2011, s. 24

produkt av hur sociala relationer återskapas i rummet”, men det byggda fysiska rummet kan också begränsa invånarna och bidra till att konservera ett visst socialt beteende.

Stadsplaneringen skapar med andra ord specifika sociala och genuspräglade urbana strukturer. Man kan säga att det råder ett samspel mellan fysiska miljöer och sociala (makt) relationer vilket kan avläsas i människors vardagliga rörelsemönster.⁴⁸

Forsberg menar också att globaliseringen av städerna har skapat större skillnad mellan vardagslivet (den vardagliga praktiken i) och den byggda miljön. Vardagslivet behöver lyftas in i planeringsdiskursen⁴⁹ och Forsberg efterlyser forskning om ”den moderna befolkningens vardagslivsbehov”, som fungerar som avkoppling och stimulans men också som ett ”smörjmedel för vardagen”.⁵⁰

Det kan alltså finnas stöd för en normativ planeringsmodell som behandlar vardagslivet med intryck från vetenskapliga analyser. Det betyder att vi behöver en forskning som kan identifiera omfattningen och utformningen av det moderna och framtida vardagslivet tillsammans med verksamma planerare så att man kan utforma ett vardagsliv som är hållbart.⁵¹

Vardagslivets behov väljer Forsberg att möta med idén om en välfungerande social infrastruktur, vid sidan om den fysiska infrastrukturen, som tillgodoser olika individers och familjers behov.⁵² Lena Smidfelt Rosqvist nämner som hastigast grönområdenas betydelse för upplevelsen av boendekvalitet och städers attraktivitet. Grönområdenas lokalisering kan också utföras så att biltrafikresor i staden kan minimeras, framförallt genom att ge merparten av invånarna nära till rekreations- och grönområden.⁵³ Avslutningsvis skriver Carl-Johan Engström att det finns en tendens att betrakta staden utifrån olika tematiska delar, snarare än staden som helhet, vilket han upplever som ett problem.⁵⁴ Att forma staden utifrån ”en omsorg om hur vardagslivet kan gestaltas” är en form av helhetsperspektiv som lyfts fram, för att skapa attraktiva miljöer för en mångkulturell befolkning med ”ett ’lokalt’ livsmönster”.⁵⁵

I *Environment and Urbanization Asia* recenserar Chetan Vaidya *Buliding Cities: Neighbourhood Upgrading and Urban Quality of Life* av Eduardo Rojas (2010). Vaidya menar att boken fokuserar på hållbar utveckling och vikten av medborgarnas delaktighet i en sådan stadsutveckling om det också skall resultera i högre livskvalitet. Rojas tar i boken också upp vikten av ett integrerat synsätt på säkerhet och människors samexistens i städer, vilket handlar mycket om hanteringen av det offentliga rummet. Överhuvudtaget förespråkar Rojas gemensamma lösningar och samarbeten mellan offentliga och privata aktörer liksom en nära dialog mellan det lokala och nationella parlamentariska styret. I till exempel Uruguay och Chile, som Rojas använder som fallstudier, behövs i många fall satsningar på att upprätta ett stadsliv genom att bygga ihop bostadsområden med staden och skapa offentliga ytor.⁵⁶

48 Urbaniserad värld 2011, s. 28. Ref. Greed: Women and planning: Creating gendered realities (1994).

49 Urbaniserad värld 2011, s. 29

50 Urbaniserad värld 2011, s. 32

51 Urbaniserad värld 2011, s. 32

52 Global Utmaning 2011, s. 33. Forsberg stödjer sig bl.a. på Diane Perrons Globalization and social change: People and places in a divided world (2004)

53 Urbaniserad värld 2011, s. 39

54 Urbaniserad värld 2011, s. 57

55 Urbaniserad värld 2011, s. 59

56 Vaidya 2010

Sharon Zukin skriver i *Naken stad – Autentiska urbana platsers liv och förfall* (2011) om en närmast global, men i huvudsak västerländsk stadsutveckling som ett resultat av övergången från ett industrisamhälle till ett postindustriellt samhälle, vilket för staden enligt Zukin innebär en övergång från produktionsstad till konsumtionsstad, även övergången från den moderna till den autentiska staden.⁵⁷ Zukins huvudtes i boken är idén om vår jakt på det autentiska stadslivet i en tid när de platsbundna kulturerna och lokala identiteterna redan har upplösts, vilket resulterar i samtida iscensättningar av ett bohemiskt liv i kvarter med små blandade verksamheter och gott om uteserveringar. Således bygger det autentiska på en idé om något som varit, men som är en konstruktion av det förflutna som egentligen rymmer mycket lite av det som var.⁵⁸ Bokens fundament är exempel från New York, där nedslag i olika stadsdelar belyser olika aspekter av den stadsutveckling som Zukin menar har ägt rum.

Ett viktigt inslag i iscensättningen av den autentiska platsen är bevarad bebyggelse. Men Zukin poängterar att ett bevarande inte är tillräckligt. När hyresnivåerna stiger i takt med att attraktiviteten ökar och de stora butikskedjorna flyttar in i kvarteren hjälper det inte att bebyggelsen är gammal – genom att den fylls med verksamhet och utbud som går att få sig till livs på andra ställen i staden bevaras inte den lokala prägel eller identiteten.⁵⁹

Urbanteoretikern Jane Jacobs (som Zukin diskuterar och kritiserar i boken) var en förespråkare för ett bevarande av äldre bebyggelse, inte minst för att den hade förmågan att hysa den blandning av verksamhet och konstituera stadsrummet på ett sätt som upprätthöll en typ av stadsliv som kommit att eftersträvas – enligt Zukin mycket tack vare Jacobs beskrivningar. Zukin kritiserar dock Jacobs för sin misstro till de offentliga styrinstrumenten. Förvisso var Jacobs präglad av sin tid och sitt motstånd till 1960-talets modernistiska och offentligt sanktionerade planeringsideal, men Zukin menar att vi idag behöver just den typ av politisk styrning av stadsrummet som Jacobs ogillade, eftersom marknaden har visat att den inte förmått att bevara eller bejaka de kvaliteter som bevarade områden hyser och som är mer eller mindre kollektivt eftersträvat.⁶⁰

Zukin diskuterar också gentrifiering, som hon menar är den process som fråntar de sociala grupper som står för det stadsliv som eftersträvas sina möjligheter att reproducera den lokala kulturen.⁶¹ Zukin ger också uttryck för en ambivalens då hon medger att hon, tillsammans med många andra i en brett definierad medelklass, delar uppskattningen av det stadsliv som uppfattas som autentiskt, småskaligt och varierat. Zukin är därmed noggrann med att hon inte pekar ut en särskild illvillig grupp som driver på utvecklingen – snarare är det de privata aktörernas vinstmaximerande agerande hon kritiserar och förespråkar en offentlig styrning av. I planeringsinstrumenten finns möjlighet att till exempel bestämma vilken typ av affärsverksamhet som skall bedrivas och genom andra regleringar bör man bereda ekonomiskt utrymme för de lägre sociala klasserna att bo kvar i sina områden.⁶²

Dolores Hayden anlägger i *The Power of Place* (1995) ett slags intersektionellt perspektiv på den urbana strukturen och argumenterar för ett medvetet bevarande. Hayden beskriver flera olika perspektiv och exempel på praktiserad platsbyggnad; något som kommer

57 Zukin 2011, s. 48, 275

58 Zukin 2011, s. 86, 274, 276,

59 Zukin 2011, s. 47, 297

60 Zukin 2011, s. 47, 53, 281-282, 286, 303-305

61 Zukin 2011, s. 133

62 Zukin 2011, s. 301-302, 305

till uttryck i en relation mellan brukaren/betraktaren, dennes föreställning och det visuella uttrycket. Och eftersom vår upplevelse av det urbana rummet är så flerdimensionell bör vi också utgå från det förhållandet när vi förändrar och bevarar stadslandskapet.⁶³

*Public history, architectural preservation, environmental protection, and public art can take in a special evocative role in helping to define a city's history if, and only if, they are complemented by a strong community process that establishes the context of social memory. That is not to say that there are simple guidelines for a good public process. This is an emerging area of interdisciplinary work, and in all of these related fields some practitioners are looking for ways to merge their knowledge and concerns with those of residents.*⁶⁴

Hayden anknyter till David Harvey och understryker vikten av förlutenhetens visuella närvaro i staden för den individuella känslan av tillhörighet.⁶⁵ Att känna kulturell tillhörighet och kunna anknyta är minst lika viktigt som ett formellt medborgarskap. Genom ett aktivt bevarande, som besvarar vår association med olika platser och berättande som sker både passivt och aktivt kan stadens platser utgöra ett ramverk för stadens pågående processer och vardagsliv.⁶⁶

Margaret E. Farrar menar i *Amnesia, Nostalgia, and the Politics of Place Memory* (2010) att det vanliga politiska förhållningssättet i stadsplaneringssammanhang till den byggda miljön besvarar frågor som hur staden blir mer jämställd och rättvis eller hur ett gott medborgarskap formas. Men ett politiskt intresse borde också riktas mot den byggda miljöns påverkan på brukarna och vårt sätt att anknyta till olika platser. Platsernas utformning och omformning påverkar det kollektiva minnet, anknyter vår identitet till ett förflutet som blir greppbart om dåtid och nutid får ta plats tillsammans. Det kollektiva minnet blir demokratiskt om plaster tillåts att fortsätta formas, vara levande och förbli ofärdiga.⁶⁷ ”Consequently, the most interesting places are places that celebrate and incorporate, rather than repudiate, the porous quality of urban life.”⁶⁸

Precis som Hayden (1995) vill Farrar se ett mer kvalitativt förhållningssätt till den byggda miljön och dess platser (Farrar anknyter också till Kevin Lynchs (*The image of the city*, 1960) urbananalytiska förhållningssätt). Precis som Hayden talar Farrar om behovet av att förstå ”a sense of place”, vilken rymmer anknytningar till vårt individuella och kollektiva identitetsbyggande.⁶⁹ Det torde också ligga nära till hands att anknyta ”a sense of place” till Europeiska landskapskonventionens portalparagraf ”as perceived by people”, vilken handlar om att upprätta en brukar- och vardagsnära förståelse för landskap och miljöer.

Farrar skriver om hur bevarande respektive en utglesad stadsmiljö påverkar vårt kollektiva minne negativt. Farrar efterlyser istället ett annat angreppssätt på platsen som respekterar dess *porositet*. Farrar ställer upp den monotona, men möjligen ur ett traditionellt synsätt välfungerande, glesa amerikanska villaförorten (”sprawl”) tillsammans med det som hon beskriver som dess motsats; en bevarad bebyggelse (”preservation”), varav ingen är uttryck

63 Hayden 1995, s. 7, 43

64 Hayden 1995, s. 76

65 Även Katarina Nylund anknyter till David Harvey, bland flera andra relevanta författare, i ”Kulturanalyser i 1990-talets urbanteori” (s. 13-30 i: *Det nya stadslandskapet*, 1999). Nylund ansluter sig också till idén om ett kvalitativt förhållningssätt till staden genom att argumentera för betydelsen av kulturanalyser av stadsrummet.

66 Hayden 1995, s. 8-11, 78, se även 12-13.

67 Farrar 2010, ffa s. 3 och 9-10

68 Farrar 2010, s. 9

69 Farrar 2010, ffa s. 3, 9 och 11

för ett förhållningssätt som hjälper platsernas brukare att bättre ta dem till sig.⁷⁰ Problemet med bevarande menar Farrar handlar om urvalet, som alltför ofta koncentreras kring objekt som i första hand har ett värde för samhällets elit, alltmedan vardagslivets och de lägre sociala klassernas bebyggelse lämnas utan åtgärd. Precis som Hayden⁷¹ bejakar inte Farrar ett bevarande som i första hand är till för ekonomisk utveckling och turism. Genom ”historiska stadskärnor” bevarade för turister med pittoreska butiker riskerar stadens fasta invånare att reduceras till turister i sin egen stad, med ett affärsutbud som inte är till för dem utan för tillresande.⁷²

Sammanfattning

Litteraturen i det här avsnittet lär oss framförallt att det finns en omfattande teoretisk strömning som handlar om att lyfta fram vardagliga erfarenheter för en mer rättvis och hållbar urban utveckling. Staden bör planeras med tanke på det vardagsliv som pågår och de brukare som i första hand har en relation till platsen. Brusman använder sig av en konkret metod; *mindsapes*, för att komma åt vardagslivets preferenser och villkor, medan flera andra författare understryker behovet och lyfter fram nya synsätt. Att hitta kvalitéerna i urbana miljöer är utifrån den här litteraturen framförallt en fråga om att gå ner i skala, vara närvarande och föra ett växelspel mellan brukare och planerare. Av särskild vikt i detta avsnitt är Brusman (2008), Farrar (2010), Hayden (1995), Smith (2006) och Zukin (2011). De presenterar centrala perspektiv på det urbana rummet och hur vi kan och bör förhålla oss till stadens äldre och befintliga bebyggelse.

LANDSKAP I GRÄNSLAND OCH I FÖRÄNDRING

Den amerikanska ekonomen Richard Florida argumenterar, i *Den stora omställningen* (2010), för flera olika sätt att hantera den samhällsförändring som den ekonomiska krisen i USA 2008 innebar. Hans perspektiv vidrör också hur vi möter framtidens klimatutmaning och upprättar ett hållbart samhälle. Ett utmärkande drag för den typ av kris som inträffade på 2000-talet och som också kännetecknar kriserna på 1870- och 1930-talen är att stora spatiala förändringar (omlokaliseringar, omstruktureringar) sker i dess kölvatten. Vår möjlighet ligger i att ta vara på dessa förändringar och låta dem bidra till ett hållbarare samhälle.

Utmärkande för stadsstrukturerna i världen är de megaregioner som vuxit fram, vilka innehåller en mängd olika typer av landskap och både täta och gleasa urbana strukturer. Såväl den täta innerstaden som den mer gleasa förstaden har en plats i det landskapet och det medför också en stor variation i hur vi transporterar oss i dessa områden. De som kan gå eller cyklar, medan vissa behöver ta bilen. Florida lyfter dock fram positiva exempel på områden som tidigare dominerats av en funktion, oftast handel, som kompletterats och därmed blivit en bättre stadsstruktur. Florida menar å ena sidan att vi behöver en känslighet för dessa megaregioners olika utseende, å andra sidan argumenterar han tydligt för en förtätning av gleasa områden. Denna typ av megaregioner är dock något som vi behöver lära oss mer om, hur de fungerar, och hur de bäst hanteras.⁷³ Florida menar också att vi i en omställning inför framtiden borde investera i ”platskvalitéer”; det vill säga bygga vidare

70 "the first treats place memory as utterly unimportant by embracing a landscape that is radically impermanent, while the second fetishizes place memory to the point of quarantining what it deems "authentic" places from lived use." (Farrar 2010, s. 8).

71 Hayden 1995, s. 11

72 Farrar 2010, ffa s. 1, 3 och 6-11

73 Florida 2010, s. 18-19, 176-180, 189-190

på och utveckla lokala företag, tillgångar och talanger, snarare än att varje region/stad i en konkurrenssituation skall locka till sig av de storskaliga tillväxtbringande eller jobbskapande verksamheterna. Att skapa livskvalitet i den lokala skalan handlar mycket om hur platsen ser ut och vad den innehåller; till exempel inslag som parker och historiska byggnader, samt att närmiljön sköts om och visas omsorg.⁷⁴

Landskapet, både utanför och mellan urbana strukturer, får i ljuset av de samhälleliga förändringar som Florida beskriver delvis nya betydelser. I antologin *Heritage, Memory and the Politics of Identity* skriver flera författare om olika relationer mellan landskap och kulturarv. Landskapet är numera något vi menar upptas av oss såväl fysiskt som psykiskt; både som rum och plats.⁷⁵ Därmed påverkar landskapets form också vårt sätt att minnas med alla våra sinnen – ändå har landskapet hittills oftast uppmärksammats och värderats utifrån sina visuella kvaliteter, vilket kan ses som ett snävt förhållningssätt i förhållande till möjligheterna. Samtidigt ger landskapen olika möjligheter att förstås av allmänheten, eftersom vissa landskap kan ha stor betydelse för människor men är ännu inte uppmärksammade som bevarandevärda. I den globaliserade och marknadsorienterade samtiden är risken också stor att landskap berövas sin unicitet och generaliseras, varvid också särskilda minnesfunktioner kan försvinna.⁷⁶

Samtidigt som landskap alltså är viktigt för hågkomster har det moderna samhället upplost kopplingen mellan plats, individ och lokala kulturella uttryck. Hur vi lever och vad vi gemensamt behöver komma ihåg kan idag förmedlas till oss via mediekanaler och lagras någon annanstans än i oss själva, vilket är en stor skillnad jämfört med muntliga berättartraditioner. De lokala kulturuttrycken som ändå finns kvar ges en global kontext. När landskap

74 Florida 2010, s. 110-112

75 Moore och Whelan 2007, s. 4

76 Moore och Whelan 2007, s. 6

kan dokumenteras, istället för att enbart återges muntligt genom minnen, blir alla former av landskap, så väl förgångna som nuvarande potentiella kulturarv.⁷⁷ Samtidigt är urvalsprocessen för det formella kulturarvet uttryck för en politisk prioritering som alltid riskerar att exkludera. Balansgången blir mellan att framhålla särskilt bevarandevärda landskap utan att frånta enskilda personers möjlighet att anknyta till andra landskap. De förändrade förutsättningarna för vår syn på landskap och möjligheter till dokumentation har också förändrat och breddat geografiämnet, till att även intressera sig för rumslig organisering och meningsskapande i relation till plats.⁷⁸

I kunskapsöversikten för FoU-programmet *Den uthålliga staden* (2008) presenterar ett antal forskargrupper några fallstudier och diskuterar med detta som utgångspunkt hållbar stadsutveckling. Ett forskarteam vid Chalmers arkitektur efterlyser ett mer nyanserat förhållningssätt till stadens grönstrukturer från de grupper som idag enbart argumenterar för att bevara dem. Istället kan man utveckla och ta tillvara de gröna kvalitéer som områdena tillför.⁷⁹ Från Örebro universitet framhåller man hur hållbarhetsargumenten kan användas olika och istället för att tillämpas olika borde kompletteras med etiska principer (en underifrånetik); 'hur använder vi hållbarhetsargumenten här, utifrån den här platsens aktuella förutsättningar?' Hållbarhetsargumenten är i sig inte tillräckligt avgränsade för att kunna tolkas entydigt i olika sammanhang och kan dessutom uppfattas olika rent generellt. I ett och samma planarbete kan det mycket väl gå att tillgodose olika hållbarhetsargument med olika beslut.⁸⁰ KTH, Arkitektur och samhällsbyggnad ansluter till perspektivet och lyfter fram hur det ofta uppstår en traditionell konflikt mellan näringslivsfrågor och miljöhänsyn. Parallellt finns det en motsättning mellan att låta tjänstemännen utnyttja sin sakkunskap och ta vara på egna erfarenheter (och därmed utveckla sin yrkesroll), samtidigt som den politiska makten måste få fatta de reella besluten.⁸¹ Forskarteamet vid Chalmers arkitektur menar också att man genom att göra sociotekniska nätverkskartor kan skapa en bättre förståelse för platsanvändning i relation till förlopp och processer i det aktuella området.⁸² Stockholms universitet i samarbete med KTH menar i samma anda att "Vad den rumsliga strukturen betyder, beror således på hur den används."⁸³

Roland Fletcher utgår i *The limits of Settlement Growth* (1995) från hur bosättningsområden formats under lång tid, med ett arkeologiskt teoretiskt perspektiv och diskuterar det urbana landskapets framtid i ljuset av tidigare epoker. Robert Bruegmann utgår också från ett långt historiskt perspektiv i *Sprawl – a compact history* (2005). Bruegmann försöker också att komplettera den urbanteoretiska litteraturen genom att betrakta sprawl-fenomenet utifrån; i en känsla av att tidigare forskning antingen omfamnat innerstäderna eller skrivit ned förorten.

I *The Ecological City* (1994) är utgångspunkten det urbana landskapets möte med det naturliga ekosystemet – är de två förenliga i en hållbar utveckling? Vi vet egentligen lite om hur naturliga processer (t.ex. ekosystemtjänster) bidrar till vår *quality of life*.⁸⁴ Författarna

77 Moore och Whelan 2007, s. 90

78 Moore och Whelan 2007, s. 92

79 Lindgren 2008, s. 18

80 Lindgren 2008, s. 37-41

81 Lindgren 2008, s. 44-46

82 Lindgren 2008, s. 26-27. Se även not om Ståhle och sociotopkartor ovan.

83 Lindgren 2008, s. 54

84 Rutherford et al 1994, ffa s. 2-3 (1-14)

diskuterar bland annat vårt förhållningssätt till grönområden i staden, hur vi uppfattar dem och hur vi kan utnyttja dem annorlunda än tidigare. Ett permanent samarbete mellan urbanforskare och naturvetare efterfrågas också; ett tydligt behov i en värld där mer än halva jordens befolkning lever i urbana miljöer.⁸⁵ Bosse Bergman beskriver i böckerna *E4:an mot för mot* (2008) och *E4Staden* (2008) hur Stockholms motorvägpulsåder format sitt omland och skapat nya urbana uttryck i landskapet. Skulle E4:an också kunna sägas ha blivit en ny storgata i det urbana landskapet?

Sammanfattning

Richard Florida lyfter fram de nya megaregionerna som en utmaning för framtiden; vi måste lära oss att förstå det nya stadslandskapet. Flera författare lyfter också fram hur gränserna mellan stad och landsbygd diffuseras och kraven blir högre när stadsplanering behöver omfatta en stor mängd olika typer av landskap. Städernas tillväxt och ökande storlek sätter också gamla fenomen i nya relationer, vilket Bosse Bergman uppmärksammar i sitt försök att jämföra E4:an med innerstadens storgata. I takt med att exempelvis *förtätning* blir en stark diskurs för hur framtidens städer skall utvecklas, skapas nya synsätt dels på vad de platser som förtätningen ianspråktar betyder idag och dels hur vi samtidigt återerövrar synen på de landskap som kringgärdar staden. Blir gränserna mellan naturlandskap och urbana landskap tydligare i framtiden?

STADENS PERIFERIER - GAMLA PROBLEM OCH NYA MÖJLIGHETER?

Det är förstås inte bara storstadsregionerna som påverkas av en ökande urbanisering. Mindre orter och ”utflyttningsregioner” drabbas på ett annat sätt än de stora och växande städerna. Detta belyses bl.a. i Karl-Olov Arnstberg och Inger Bergström bok *Bostaden i staden* (2010). Genom att undersöka några europeiska städer som genomfört större utbyggnader de senaste åren diskuterar de hur man kan hantera problem som *urban sprawl* och den från USA kända *doughnut-effekten* – båda stadsutglesande, den senare genom att de som kan lämna innerstaden som då blir alltmer otrygg och avfolkad.

I de europeiska nedslagen finner de att det rådande paradigmet framförallt handlar om förtätning. Utbyggnaden sker på återvunna trafikområden (grey fields), tidigare industriområden (brown fields) och i grönområden (green fields). Framförallt det sista skapar ofta debatt och motstånd hos lokalbefolkningen. Städernas förtättningsutbyggnader handlar framförallt om att antingen länka samman stadslandskapet (till exempel genom att bygga på mark där den tidigare verksamheten upphört – brown/grey fields), eller för att tillskapa fler funktioner i ett område; till exempel ökad handel och service i ett bostadsområde, eller för att generera vitalitet i ett stadsområde.⁸⁶

Arnstberg och Bergström presenterar ett antal trender för stadsutvecklingen i Europa; en åldrande befolkning, globalisering, individualisering, kunskapsamhälle, segregation och konsumtionssamhälle⁸⁷, samtidigt som de genom undersökningarna av städerna kan sammanfatta en rad olika tillvägagångssätt som på olika sätt möter dessa trender och är steg på vägen mot en hållbar stadsutveckling. Stadslivet står i fokus när författarna sammanfattar sina intryck och de förordar bland annat kvartersstadens form på grund av dess förtjänster,

85 Rutherford et al 1994, s. 277-285

86 Arnstberg och Bergström 2010, s. 9-16, jfr också Adams & Watkins 2002.

87 Arnstberg och Bergström 2010, s. 68

framförallt för att skapa viss avskildhet från buller. De är också tydliga med att ett stadsliv inbegriper bostäder och verksamheter i stadsmiljön. Ett problem är när enbart de boende i ett område får inflytande över den lokala stadsplaneringen (i egenskap av sakägare i planprocesser). Utöver dem behöver även de som använder området, till exempel de som har sin arbetsplats där, få möjlighet att påverka. När de boende får för mycket och ensidigt inflytande riskerar området att degraderas till boendemiljö. Ett stadsliv som å andra sidan är helt nöjesbaserat stöter bort och/eller omöjliggör boende och vi får en typ av uppdelning mellan olika delar av staden som inte gynnar stadslivet. Genom ett gemensamt inflytande över stadsplaneringen kan ett stadsliv, som framförallt är vardagsbaserat, etableras och underhållas.⁸⁸

Susanne Urban undersöker i sin avhandling *Att ordna staden* (2005) etnisk boendesegregation, den samtida storstadspolitiken och demokratiskt inflytande genom begreppet *grannskap* och det som byggdes som så kallade *grannskapsenheter*.⁸⁹ Urban menar att tilltron till grannskapet är stort för att lösa stadens problem: ”Det samtliga planeringsideal om staden har gemensamt är att problemet finns hos staden men lösningar ska genomföras i grannskapet.” Det är ett synsätt som utgår från att de stora problemen skall lösas i den lilla skalan på ett närmast förebyggande sätt.⁹⁰ Urban menar att grannskapets betydelse för att uppnå social integration i själva verket är begränsad. En del av problematiken är en bristande insikt om integrations- och segregationsbegreppens mekanismer; att de i själva verket kan fungera utestängande genom att integrationsåtgärder kan fungera segregering. Urban understryker också vikten av att dialogprojekt i grannskap resulterar i inflytande för medborgarna, för att inte undergräva samhällsplaneringens legitimitet.⁹¹

I delvis samma forskningsfält som Urban (2005) befinner sig Adiam Tedros. Hon undersöker i sin avhandling *Utänför storstaden* (2008) hur storstadspolitiken formades och framförallt formulerades under perioden 1988-1998.⁹² Hon finner att bland flera konkurrerande föreställningar om storstaden dominerar framställningen att problemen i storstaden finns i dess utkanter. En viktig förändring under perioden är att framställningen av de förorter som dras med sociala problem ändras från *invandrartäta* till *socialt utsatta*. Tedros menar att det är en övergång i synsätt från ett etniskt till ett socioekonomiskt problem. Det är en beteckningsförändring som däremot inte minskar platsernas stigmatisering, vilket får Tedros att tala om *platsism*.⁹³

Den urbana miljön som generator för den uppkomna situationen lämnas därmed därhän. Istället träder en annan förklaringsmodell in, förortsmiljön. Huvuddragen i den orsaksmodellen är att det på ett antal bestämda platser i Sverige, främst i storstädernas utkanter, samsas stadens invandrade befolkning med andra avvikande element [...] som uppfattas som avvikande från normaltillståndet. ⁹⁴ [sic]

Denna platsism stigmatiserar områdena just på grund av att de ligger i stadens utkant där en befolkning som avviker från ett tänkt normaltillstånd samlas; ej etniska svenskar och etnis-

88 Arnstberg och Bergström 2010, s. 236-258

89 Urban 2005, s. 17-18

90 Urban 2005, s. 180

91 Urban 2005, s. 181-196

92 Tedros 2008, s. 11

93 Tedros 2008, s. 173

94 Tedros 2008, s. 179-180

ka svenskar som uppfattas som annorlunda. Den teoretiska bakgrunden till begreppet finns i flera olika forskningsarbeten. Ett av dessa är David Sibleys (*Geographies of Exclusion*, 1995) *imaginära geografier*, framförallt i meningen en *rädslans geografi* som avvisar de som uppfattas som avvikande från stadens attraktiva områden. Stadens oattraktiva områden är de som hamnar längst ned i platshierarkin och som väljs bort av dem som kan, med Loïc Wacquants⁹⁵ perspektiv; det är då frågan om en form av *territoriell stigmatisering*. Rob Shields (*Places on the Margin*, 1991) talar om *platsimage*, som avgörs av föreställningar om platsen, vilket också ansluter till Derek Gregorys (*Geographical imaginations*, 1994) användning av begreppet *imaginära geografier*, vilken Ingrid M Holmberg förhåller sig till i sin avhandling *På stadens yta* (2006). Dessa föreställningar är frikopplade från de reella förhållandena på platsen och har inte nödvändigtvis en relation till platsens diskurs, enligt Tedros, utan handlar mer om att just denna föreställning är viktigare än andra för platsen.⁹⁶ Tedros användning av platsism är i första hand i relation till platser som uppfattas negativt, men begreppsteorin utesluter inte att även platser som uppfattas positivt kan förstås på samma sätt:

Platsism, i bemärkelsen platsbundna föreställningar [...] har i huvudsak behandlat de platser som tilldelas negativa värden på den platsistiska skalan. Men att särskilja platser utifrån ett förmodat värde måste vara giltigt även för områden som inte blir stigmatiserade, det vill säga att det finns en positiv föreställning om vissa platser. För att återvända till exemplet med de stenkastande ungdomarna i Visby respektive Angered [...] framstod stenkastande som otänkbart i Visby, trots att det hade ägt rum. Medan det motsatta gällde för stenkastandet som inte hade ägt rum i Angered.⁹⁷

I amerikansk forskning finns också flera studier som rör plats och etnicitet (oftast "ras"). Precis som flera andra forskningsarbeten som tagits upp ovan beskriver Larry Ford och Ernst Griffin⁹⁸ hur majoritetsbefolkningens val av bostadsort skapar områden som uppfattas som annorlunda och sämre i en hierarki av platser. Manuel Aalbers⁹⁹ har ett liknande, europeiskt, angreppssätt på Amsterdam.¹⁰⁰

Sören Olsson och Anders Törnquist publicerade 2009 en litteraturöversikt om *Förorten – insatser och utveckling under 40 år*. De gör en exposé över utvecklingen i förorterna under de senaste decennierna och tar upp en mängd litteratur, framförallt med svenskt perspektiv men även med internationella utblickar. Bland annat menar de att förortsproblem i Sverige ofta är innerstadsproblem i andra länder.¹⁰¹ Förorterna förknippas ofta med städernas segregationsproblem, men är inte något som enbart löses genom insatser i de områden som är det tydligaste uttrycket för den uppdelade staden.¹⁰² De språkliga framställningarna som oftast är negativa kring många förorter påverkar de boendes identitet och självbild i förhållande till andra delar av staden.¹⁰³ Således kan problem i områdena som sedan lyfts

95 "Territorial Stigmatization in the age of advanced marginality", i Thesis Eleven, vol. 91, nr. 1, s. 66-77, 2007

96 Tedros 2008, s. 29-30

97 Tedros 2008, s. 30

98 "The Ghettoization of paradise", i: Geographical Review, vol. 69, nr 2, s. 140-158, 1979

99 "Place-based and race-based exclusion from mortgage loans: Evidence from three cities in the Netherlands", i: Journal of Urban Affairs, vol. 29, nr. 1, s. 1-29, 2007

100 Tedros 2008, s. 28-29

101 Olsson och Törnquist 2009, s. 15-16

102 Olsson och Törnquist 2009, s. 7

103 Olsson och Törnquist 2009, s. 13

fram och etableras via mediekanaler befästa skillnader mellan olika områden i staden och leverera en karta för goda och dåliga stadsdelar (se även om Gabriella Sandstigs avhandling nedan och Adiam Tedros avhandling ovan).

Precis som Lilja och Perner (2010, se nedan) menar Olsson och Törnquist att befintlig forskning om segregation ofta görs med ett utifrånperspektiv, har brister och ”förmedlar en mörk bild av något som borde förändras.” Olsson och Törnquist har också liknande synpunkter som Lilja och Perner på betydelsen av grannskapseffekter (”områdeseffekter” enligt Olsson och Törnquist); hittillsvarande forskning menar de inte ger något entydigt svar. Å andra sidan menar Olsson och Törnquist att de goda exempel på forskning som görs med ett inifrånperspektiv, i syfte att skildra något utifrån de boendes perspektiv, riskerar att bli för ”glättade”.¹⁰⁴ Forskningsfältet ser ut att bära en tydlig polarisering, där utfallet är extra känsligt för forskningsarbetets utgångspunkter. Möjligen är det lika fel att skildra förorten inifrån som att skildra den utifrån; målet torde vara en kombination av de båda perspektiven.

Tidigare vidrörda rapporten *Hållbar stadsutveckling* (2011) lyfter fram behovet av segregationsforskning och i synnerhet jämförande studier mellan olika geografiska områden och studier över längre tid efterlyses, samt om varför segregation består över tid.¹⁰⁵ Olsson och Törnquist menar att den här typen av forskning finns; jämförande studier och studier över längre tidsperioder, även om de inte är vanliga.¹⁰⁶ Forskningsfältet om segregation växte fram från slutet av 1980-talet såväl i Sverige som internationellt och sammanfattades i förståelsen av städerna som *delade*.¹⁰⁷

Bland tre teoretiska perspektiv som påverkat förorten lyfter Olsson och Törnquist fram *stadsideal*¹⁰⁸ vilket har anknytning till viljan att bygga blandstad och på ett internationellt plan till new urbanism-rörelsen. I ljuset av detta (små-) stadsideal har Gehl och Gemzøe utvecklat kvalitetskriterier för goda stadsrum i *Det nye byliv* (2006). Gehl och Gemzøe utgår från användningen av stadsrummet och hur det förändras över tid. Olsson och Törnquist menar att stadens form och verksamheter nu tillmätts stort värde för hur vardagslivet påverkas.¹⁰⁹ Å andra sidan fanns liknande tankegångar, om än utan tydlig brukaranknytning, när efterkrigstidens förortsområden byggdes upp; baserade på noggranna uträkningar om behovet för att ett fördefinierat vardagsliv skulle flyta smidigt.

Eva Kristensson belyser i *Rymlighetens betydelse* (2003) att de glesa gårdarna i miljöprogramsområden kan användas mer differentierat än trånga innerstadsgårdar.¹¹⁰ Kristensson utgår från frågan om förhållandet mellan kvalitet och kvantitet utifrån ett brukarperspektiv och genomför några fallstudier i explorativt syfte för att undersöka den bostadsanknutna rumsligheten.¹¹¹ Således öppnar också Kristenssons avhandling för vidare forskning om betydelsen och behovet av ytan närmast boendet.

104 Olsson och Törnquist 2009, s. 14

105 Formas 2011, s. 23

106 De lyfter fram *Storstad i rörelse* (SOU 2005:29), *Strategies for upgrading the physical environment in deprived urban areas* (Wassenberg, van Meer och van Kempen, 2007) och Eva Öresjöes skildring av Råslätt i *Konsten att dra åt samma håll. En rapport om Råslätt i Jönköping*. (2006). För en studie av västeuropeiska förhållanden hänvisar Olsson och Törnquist till *Anne Powers Estates on the Edge* (1997) (s. 15). Även Törnquist (2001) torde vara relevant som en långtidsstudie.

107 Olsson och Törnquist 2009, s. 36. Två av de exempel som lyfts fram är *Delade städer* (SOU 1997:118) och *Divided cities* (1992, Feinstein ed.)

108 De två andra är communityperspektivet respektive civilsamhälleperspektivet.

109 Olsson och Törnquist 2009, s. 19

110 Avhandlingen tas upp i Olsson och Törnquist, s. 39-40.

111 Kristensson 2003, s. 463-467

Anders Törnquist undersöker i sin avhandling *Till förortens försvar* (2001) förhållandena i stadsdelarna Eriksbo, Hjällbo och Hammarkullen i Göteborg under perioden 1970-1995; hur de har förändrats och hur de kommit att förknippas med vissa bestämda epitet. Enligt Törnquist har till exempel Hammarkullen ofta betraktats som en symbol för miljonprogrammets misslyckande. Törnquist anlägger ett aktörsperspektiv och försöker att utröna vem eller vilka som spelar störst roll för stadsdelarnas utveckling och på vilket sätt.¹¹² De tre stadsdelarna framstår som både unika och typiska, men Eriksbo har i jämförelse med de två andra, under den senare delen av den studerade perioden, haft en något bättre utveckling än de två andra. Det finns inga enkla eller raka samband mellan fattigdom, segregation och invandrare och hur stadsdelarna fungerar som bostadsmiljö, menar Törnquist. Avslutningsvis konstaterar han att det också är viktigt med ett lokalt engagemang i stadsdelar som dessa. Ett sådant engagemang kan motverka den negativa utvecklingen.¹¹³

Per Strömblad undersöker i sin avhandling *Politik på stadens skuggsida* (2003) det segregerade samhällets effekter på demokratiskt deltagande genom att göra statistiska sambandsanalyser baserade på intervjuundersökningar och officiell valstatistik.¹¹⁴

*I områden där en stor del av invånarna är arbetslösa tenderar invånarna att vara mindre politiskt engagerade – oavsett om de själva har arbete eller ej. Den negativa effekten registreras såväl för politiska aktiviteter av olika slag som för politiskt intresse och politiskt [sic] tilltro. Invånarna i fattiga områden utnyttjar i lägre grad sin rösträtt, tar i mindre utsträckning kontakter i syfte att påverka samhället, är mindre politiskt intresserade och upplever i mindre utsträckning att politiska påverkansförsök överhuvudtaget är meningsfulla. [...] Av empiriska data att döma inverkar sammansättningen av befolkningen som sådan i fattiga områden menligt på invånarnas förutsättningar att vara delaktiga i demokratin.*¹¹⁵

Strömblad menar också att om de fattiga områdena är mer invandrantäta har detta en positiv effekt genom större tilltro till politik och politisk påverkan. Sammankopplat med detta är att lokala åtgärdsprogram i fattiga bostadsområden gynnar det demokratiska deltagandet och flera sådana projekt har genomförts i invandrantäta områden, enligt Strömblad. Lokala åtgärdsprogram som dock samtidigt riskerar att stigmatisera vissa områden – alltså en svår balansgång. Det segregerade samhället befäster skillnader mellan resursstarka och resurs-svaga grupper, på så sätt att din omgivning (din bostadsstadsdel) påverkar din egen syn på politik och demokrati. Byter man själv bostadsområdestyp kan man antingen uppgradera eller nedgradera sitt engagemang beroende på den nya omgivningen.¹¹⁶

Elisabeth Lilja och Mats Perner kartlägger segregationsproblematiken utifrån såväl nationell som internationell forskning, främst från USA och Nederländerna i *Boendesegregation – orsaker och mekanismer* (2010), som är en bilaga till Boverkets rapport *Socialt hållbar stadsutveckling – en kunskapsöversikt* (2010). Lilja och Perner pekar ut flera områden som är dåligt utforskade och/eller där det finns ett tydligt forskningsbehov.

112 Törnquist 2001, s. 11-13

113 Törnquist 2001, s. 12, 254-255

114 Strömblad 2003, s. 8

115 Strömblad 2003, s. 195

116 Strömblad 2003, s. 196-200

De menar att stadsrummets påverkan på segregationen sällan tas upp, trots att segregationen har en tydlig koppling till det fysiska rummet. ”Det finns särskilt stora kunskapsluckor om boendemiljöns och stadsrummets betydelse för segregationsprocessen.” och ”Bristen på sådan kunskap är en allvarlig begränsning i möjligheterna att utveckla planering för social hållbarhet”. Samtidigt menar Lilja och Perner att det är svårt att bryta segregationskrafterna med samhällsplanering, eftersom de socioekonomiska krafterna (som får bearbetas med andra medel) som understödjer segregationen är så pass starka. Däremot kan samhällsplanering skapa bättre förutsättningar för en ökad integration, till exempel genom åtgärder som ”en diversifierad lägenhetsfördelning, blandade upplåtelseformer och goda mötesplatser” samt ”Genom att överbrygga barriärer och gränser i den byggda strukturen” för att åstadkomma bättre kontakt mellan olika delar av staden.¹¹⁷

I Boverkets huvudrapport (se vidare nedan) framhålls att det behövs mer forskning om hur ”faktorer i den fysiska miljön påverkar det sociala livet”.¹¹⁸ Med större kunskap om den fysiska miljöns betydelse kan man vid förnyelse i områden med sociala problem agera utifrån frågan: ”På vilket sätt är den fysiska strukturen i området en bidragande orsak till de sociala problemen och vad kan man göra åt det?”¹¹⁹ Lilja och Perner understryker också att de utredningar som gjorts om förorten ofta utgår från ett utsatthetsperspektiv som reducerar framställningen av stadsområdena till det negativa utifrånperspektivet, varvid den inre upplevelsen, från de boende, saknas. Överhuvudtaget finns ett begränsat forskningsunderlag om boendemiljön i de utsatta förorterna, menar Lilja och Perner.¹²⁰ Det är alltså framförallt den inre föreställningen om de utsatta områdena som det saknas forskning om.¹²¹ En dubbelhet som också har noterats i en undersökning av framställningar om stadsdelen Hammarkullen i Göteborg, med en yttre negativ bild kontrasterad mot en inre positiv bild.¹²²

Per Strömblad (2003) mäter grannskapseffekter utifrån statistik och sociala erfarenheter. Lilja och Perner efterlyser liknande forskning, men som anknyter grannskapseffekterna till ett rumsligt sammanhang. Det finns heller inte mycket forskning som understödjer att det finns ett samband mellan grannskapseffekter och segregation och det finns en risk att eventuella samband sammanblandas med geografiska variationer. I *Social rapport 2010* efterlyser man också mer forskning omkring grannskapseffekter i Europa och Sverige, enligt Lilja och Perner. ”Slutsatsen är att grannskapseffekter inte gått att styrka genom longitudinella studier.”¹²³ Det är också stundtals oklart vad som omfattas av ett grannskap; ofta blir människorna på platsen lyfta ur sitt rumsliga sammanhang och den fysiska strukturens eventuella påverkan på grannskapet lämnas därmed därhän. Lilja och Perner framhåller behovet av att ett grannskaps miljökväligheter undersöks mer, samt av jämförande studier mellan olika grannskap.¹²⁴ Något som skulle kunna kompletteras av jämförande studier mellan framställningar av olika stadsdelar, för att bättre förstå samband och skillnader mellan stadens delar:

117 Lilja och Perner 2010, s. 45-46

118 Boverket 2010, s. 10

119 Boverket 2010, s. 14

120 Lilja och Perner 2010, s. 5

121 Lilja och Perner 2010, s. 15

122 Demker 2011, s. 69

123 Lilja och Perner, 2010, s. 6-8

124 Lilja och Perner 2010, s. 13

Genom att undersöka innerstadsstadsdelar, eller stadsdelar som inte ingår i en förortsdiskurs kan man också sätta beskrivningen av Hammarkullen i relation till hur stadsdelar generellt framställs; vilka fysiska karaktärsdrag eller sociala uttryck som tenderar att framhållas etc.

I ett sådant sammanhang kan också skillnader i de boendes upplevelse av en stadsdel jämföras med ett yttre (oftast sämre) rykte. Hur får man en inre och en yttre bild av en stadsdel att överensstämma?¹²⁵

Lilja och Perner menar vidare att motiven till flyttrörelser i städerna ofta antas vara kopplade till den fysiska miljön och erfarenheter från Stockholm tyder på att det i första hand är de etniska svenskarnas preferenser som skapar segregation. Lilja och Perner stödjer sig på nederländsk och amerikansk forskning, men konstaterar att motiven i svenska förhållanden är dåligt undersökta.¹²⁶

Lilja och Perner noterar också att bland annat gentrifieringsprocessen är något som inte uppmärksammas särskilt mycket i svensk forskning.¹²⁷ Gentrifiering som begrepp är mångtydigt och är, beroende på perspektiv, en positiv eller en negativ förändring av ett bostadsområde eller en stadsdel. Lilja och Perner har rätt i så måtto att det finns lite empirisk forskning om svenska förhållanden. Däremot är gentrifiering ett utbrett fält inom bl.a. urbansociologin, där det främst handlar om att analysera och diskutera relationer mellan upprustning av områden och de sociala utträngningseffekter som ofta uppstår som en konsekvens av dessa.¹²⁸

Kanske är det så att begrepp som gentrifiering, urban sprawl och förtätning, som har diskuterats livligt under de senaste åren, fortfarande i en svensk kontext är dåligt underbyggda av forskning och istället är offer för väldigt mycket tyckande. Kanske också för att begreppen passar väl in i tidsandan och är relativt lättbegripliga för en bredare massa. För förtätning och det som rör täta respektive glesa stadsmiljöer ser det ut att även i ett internationellt sammanhang finnas för lite forskning med tanke på tillämpningstakten. Lilja och Perner understödjer delvis denna hypotes genom att konstatera att det inte är bristen på beskrivningar av segregation som är problemet ”utan snarare forskning om segregationens krafter, förutsättningar och innehåll.”¹²⁹

I Boverkets rapport *Socialt hållbar stadsutveckling – en kunskapsöversikt* (2010) noteras några teman som återkommer i samband med socialt hållbar stadsutveckling: det behövs en **helhetssyn** på staden som kombinerar sociala och fysiska åtgärder, större **variation** av funktioner, boendeformer och gestaltning, fler **samband** i staden genom att olika delar av staden länkas samman, bättre förutsättningar för att kunna etablera en god **identitet**, såväl personlig med sitt bostadsområde som för bostadsområdet och **inflytande och samverkan** med platsens brukare vid områdesförnyelse. Förnyelse som genomförs skall utgå från de som bor i området och skall inte göras för att ändra befolkningsammansättningen utan tillgodose de behov som de nuvarande boende har.¹³⁰ Samtidigt är en ökad social integration

125 Demker 2011, s. 67

126 Lilja och Perner 2010, s. 9-11

127 Lilja och Perner 2010, s. 45

128 Jfr. Lees et al 2008

129 Lilja och Perner 2010, s. 45

130 Boverket 2010, s. 9-10

i staden en målsättning, vilket möjligen kan komma i konflikt med att utgå från dem som idag bor i respektive område. Och enligt Arnstberg och Bergström (2010) behöver också hänsyn tas till dem som verkar i men inte bor i stadsdelen. Å andra sidan kan områdets status höjas i takt med att de som bor där känner ökad identifikation med sin stadsdel vilket efterhand höjer attraktiviteten i alla stadens delar och därmed ökar rörligheten. Boverket noterar den relaterade målkonflikten mellan de byggprojekt som genomförts under senare år, vilka har tillfört bostadsrätter eller egnahem till resurssvaga stadsdelar i syfte att locka resursstarka hushåll till områdena, samtidigt som målsättningen är att minska omflyttningen och verka för stabilitet.¹³¹

En del av problematiken kan vara att byggbolagen idag oftast tar initiativet i tillskapandet av nya bostäder, trots att kommunerna har det formella initiativet. I den situationen förlorar kommunerna ofta helhetsgreppet och samband mellan ny och befintlig bebyggelse riskerar att inte tas med i arbetet.¹³² Utan statliga subventioner är det få byggbolag som bygger för resurssvaga hushåll. Inte minst i samband med förtätning, där tomtmarken ofta är dyr och det kan tillkomma kostnader för sanering, blir bostäderna dyra.¹³³

Claes Caldenby skriver i tidskriften Arkitektur nr 2/2007 att ”Vad man än säger om ett område som Gårdsten så blir det fel. Att betona förtjänsterna är att sopa problemen under mattan, att lyfta fram problemen blir ett bidrag till stigmatiseringen.”¹³⁴ Stadsdelen Gårdsten i Göteborg är en miljonprogramsförort i nordöstra Göteborg, som under några år i början av 2000-talet fick stora medel till förnyelse. Husen renoverades, byggdes om, skalades ned och kompletteringsbebyggelse i radhusform kom till. Ändå, konstaterar Caldenby i artikeln, har satsningarna ännu inte resulterat i några statistiskt större förändringar för stadsdelen: fortfarande är det så kallade utanförskapet stort. Olsson och Törnquist (2009) bekräftar Caldenbys bild i sin fallbeskrivning av Gårdsten: ”I flera avseenden är Gårdsten fortfarande ett utsatt område – men det har blivit bättre att bo där.”¹³⁵

Ett annat perspektiv som anknyter till förortsfrågorna handlar om hur den mediala rapporteringen av vissa förortsstadsdelar kan karaktäriseras och hur den påverkar våra uppfattningar om dem. Gabriella Sandstig undersöker i *Otrygghetens landskap* (2010) å ena sidan det som kan kallas för *otrygghet* i offentliga miljöer och å andra sidan orsakerna bakom den upplevda otryggheten med fokus på mediernas roll.¹³⁶ Sandstig konstaterar att graden av egen erfarenhet av hot och risker reglerar graden av oro vi känner. Vidare är det inte bara personlig erfarenhet av hot och risker som påverkar oss utan också vänners och bekantas erfarenheter, liksom det vi får till oss via media. Vi tenderar också att sammanblanda dessa erfarenheter och av dem skapa en grund för otrygghet.¹³⁷ Sandstig framhåller bland flera orsaker till upplevd otrygghet tomta ytor i staden – alltså brist på folkliv.

Sammanfattning

Det här avsnittet har i huvudsak handlat om stadens periferi som utsatt miljö. Som yta för projiceringar av flera av stadens sociala problematiker är ”förorten” återkommande använd; vad som Per-Markku Ristiliammi kallat för *svart poesi*, det vill säga återkommande ned-

131 Boverket 2010, s. 11

132 Boverket 2010, s. 12

133 Boverket 2010, s. 13

134 Caldenby 2007

135 Olsson och Törnquist 2009, s. 51

136 Sandstig 2010, s. 11-13

137 Sandstig 2010, s. 343-345

sättande uttryck, skrivs fortfarande för dessa fysiska miljöer.¹³⁸ Problemen som finns i och kring ”förorten” har en ständig plats i daglig media, men också i forskning. På senare år har dock nya perspektiv tillförts debatten, exempelvis Per Wirténs etnografisk-biografiska analys av ett par Stockholmsförorter, som sätter ”förorten” i ett alternativt ljus. Arnstberg och Bergström gav inledningsvis en europeisk utblick över pågående stadsutveckling, varefter Susanne Urban och Adiam Tedros forskning om grannskap och platsism togs upp, där i synnerhet Tedros forskning visade sig ha god anknytning till annan forskning på området. Lilja och Pemer står för en omfattande kunskapsöversikt i frågor som rör förorter och segregation; de pekar också ut vissa områden av särskild vikt att gå vidare med i forskningen. Även Törnquist och Olssons genomgång är användbar. I takt med att förtätning får en viktigare position som stadsbyggnadsstrategi kan städernas periferier träda in i en ny roll – den som resurs som möjliggör stadsutveckling. I den modernistiska överdimensioneringen finns utrymme för en tätare stad – ofta understödd av redan utvecklad kollektivtrafik. Här finns en intressant utmaning relaterat till *urbana kvaliteter*, att skapa mer stadlika livsmiljöer i stadens utkanter, samtidigt som vad som är urbant kan breddas – till att innefatta en större närhet till rekreation, motion och grönska.

138 Ristilammi 1994

3. Avslutande diskussion

I en tid när en av de mest centrala diskurserna stavas *förtätning* skapas behov av att förstå vad de miljöer som skall förtätas betyder, såväl rumsligt som kulturellt. Vilken betydelse för människor har de miljöer som kallas ”mellanrum” i planeringen - de geografier som framträder som potentialer för tillväxt och stadsutveckling? Vi ser en utveckling av flera kvantitativa sätt att försöka fånga urbana kvaliteter - ett exempel är de studier som tagits fram av Stockholms läns landsting under 2010-talet som med hjälp av statistiska analyser lokaliserar generella värden i en plats i form av ”betalningsvilja för stadskvaliteter” (jfr. Stockholms läns landsting 2011). Men det finns även viktiga tendenser där kvalitativa metoder - framförallt dialogmetoder - utvecklas och systematiseras. I allt större utsträckning utvecklas metoder för samtal mellan praktiserande planerare och arkitekter och en allt mer inbjuden och intresserad allmänhet. Det finns ett ökat behov av att uttrycka tankar och idéer för hur det urbana rummets olika miljöer används och fungerar. Vi ser att det därför finns växande möjligheter för en ökad spännvidd för vilka urbana kvaliteter som kan uttryckas. Urban utveckling rör sig med nödvändighet från en hårt expertstyrd planering till en planering med fler intressen tillvaratagna.

Frågan är dock hur kunskap om urbana kvaliteter används i planeringspraktiken? Hur omvandlas kunskap om vad som uppfattas som värdefulla miljöer och platser för hållbara vardagsliv till stoff möjlig att göra avvägningar med när planeringen rör sig från det tentativa till det tekniska? Här saknas både forskning och tydliga goda praktiska förebilder.

Utmaningen ur det praktiska synfältet handlar om systematisering av den kunskap som skapas med hjälp av olika dialogmodeller. Aktuell forskning visar också att det samtidigt finns få modeller för utvärdering av effekterna av ett breddat intag av kunskap (Conrad, Cassar, Christie och Fazey 2011). Här framträder således en viktig forskningsuppgift i att dels utveckla dialogmetoder, dels behövs det gränssnitt studeras som utgör gränsen mellan vardagslivskunskap och professionell kunskap om en plats. En större förståelse för de ontologiska skillnader som innebor dessa olika sätt att kunskapa om platser är nödvändig i en tid då tendensen är att skapa monetära värderingsmöjligheter av sådant som innebor värden med mer djupgående effekter och upplevelsemöjligheter. Här pågår sedan 2013 projektet Kairos inom Mistra Urban Futures, som bland annat studerar dialogprocesser och dess påverkansmöjligheter på urban policy.

”Förortsmiljöer” är i fokus i såväl forskning som dagliga medier, även det i en växande utsträckning i takt med att utanförskapet och klyftorna ökar i Sverige. Här har Mistra Urban Futures tagit ett nytt grepp om relationer mellan olika aktörer för att hitta nya vägar till urbana kvaliteter och en rättvisare stad (genom projektet *Den lärande staden*). Att prata om kvaliteter kan i sådana sammanhang bli ett sätt att komma runt existerande begränsningar i uppfattningar om vad ”förortsmiljöer” kan vara. I en tid då urbaniseringen är både ett globalt problem och en möjlighet, skapas per definition nya spänningar och behov av diskussioner för att hantera dessa. ”Urbana kvaliteter” kan då vara en plattform snarare än ett mål som skall uppnås, vara frågan som i varje fall konkretiseras, snarare än svaret på komplexa frågor. Ytterligare ett projekt vid centret, *Staden som värdenätverk* har ett annat geografiskt fokus i villaförorter i kollektivtrafiknoder och innerstadsstadsdelar och studerar relationen mellan uppfattade värderingar och ekonomiska värden.

Sammanfattningsvis går det att konstatera att det finns en växande kunskapsmassa som handlar om att förstå vad urbana kvaliteter är och hur de uppfattas av invånare i olika slags urbana miljöer. I takt med detta skapas också en mer kritisk blick mot sådant som tidigare varit självklart i planeringen. Om urbana kvaliteter görs explicita med hjälp av olika metoder, det vill säga om vi synliggör de konkreta förutsättningar som skapar det goda livet, blir det också enklare att ställa dessa mot sådant vi inte benämner värdefullt - t.ex. buller, tät trafik eller otrygga miljöer. ”Urbana kvaliteter” är på väg att bli något mer än vagt formulerade och schematiskt visualiserade mönster och idéer i planer, vilket kommer att kräva en förändring i sammansättningen av kompetenser i urbana utvecklingsprojekt. Även här finns det tendenser, om än inte lika tydliga som den ökade närvaron av proaktiva dialogprojekt i utvecklingsprojektens tidigaste skeden, i form av professionella med kulturanalytisk bakgrund och utbildning som tar plats på landets samhällsbyggnadskontor.

4. Referenser

Nedan följer de källor som använts aktivt i forskningsöversikten, exklusive de som enbart omnämns i texten.

- AAIbers, Manuel (2007): "Place-based and race-based exclusion from mortgage loans: Evidence from three cities in the Netherlands", i: *Journal of Urban Affairs*, vol. 29, nr. 1, s. 1-29.
- Abu-Khafajah, Shatha (2011): "BOOK REVIEW Streets of memory: landscape, tolerance and national identity in Istanbul" I: *International Journal of Heritage Studies*, vol. 17, No. 4, juli 2011, s. 393-395.
- Adams, David & Watkins Craig (2002). *Greenfields, Brownfields & Housing Development*. Oxford, Blackwell.
- Arnstberg, Karl-Olov och Bergström, Inger (2010): *Bostaden i staden* : Europa planerar för stadsboende och stadsliv. Formas.
- Bergman, Bosse (2008). *E4:an mot för mot : platser och bebyggelse längs Stockholms trafikala ryggrad*. Stockholm: Stockholmia.
- Bergman, Bosse (2008). *E4-staden : det trafikala stadslandskapet längs E4:an genom Stockholm*. Stockholm: Stockholmia.
- Boverket (2010): *Socialt hållbar stadsutveckling – en kunskapsöversikt*. Regeringsuppdrag IJ2009/1746/IU. Tillgänglig via: <http://www.boverket.se/Om-Boverket/Webbokhandel/Publikationer/2010/Socialt-hallbar-stadsutveckling/> (2011-07-25)
- Bridge, Gary (2004): *Reason in the City of Difference*. Routledge, University of Bristol, UK.
- Bruegmann, Robert (2005): *Sprawl : a compact history*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brusman, Mats (2008): *Den verkliga staden? : Norrköpings innerstad mellan urbana idéer och lokala identiteter*. Linköping Studies in Arts and Science No. 416, Tema kultur och samhälle, Linköpings universitet. Diss. Linköping : Linköpings universitet.
- Caldenby, Claes (2007): Vad betyder Gårdsten? I: *Arkitektur* nummer 2, mars 2007, s. 29-31.
- Conrad E, Cassar L F, Christie M, Fazey I (2011), "Hearing but not listening? A participatory assessment of public participation in planning" *Environment and Planning C: Government and Policy* **29**(5) 761 – 782
- Demker, Axel (2011): *Skärvor av en svit – förflutenhetens plats i Hammarkullen*. Institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet. Masteruppsats.
- Fainstein, Susan S. (2010): *The Just City*. Cornell University Press.
- Farrar, Margaret E. (2010): "Amnesia, Nostalgia, and the Politics of Place Memory", I: *Political Research Quarterly*, augusti 2010, s. 1-13.

- Fletcher, Roland (1995): *Limits of settlement growth : theoretical outline*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Florida, Richard (2010): *Den stora omställningen*. Daidalos.
- Folkesdotter, Gärd (1987): *Nyttans tjänare och skönhetens riddare. Hur arkitekter som författare till översiktliga planer 1947-1974 förhållit sig till professionens överordnade värden*. Statens institut för byggnadsforskning.
- Ford, Larry and Griffin Ernst (1979): "The Ghettoization of paradise", i: *Geographical Review*, vol. 69, nr 2, s. 140-158.
- Formas (2011): *Forskningsöversikt : Hållbar stadsutveckling*. Forskningsrådet Formas rapport 2:2011, Stockholm. Text: Lena From. Tillgänglig via: http://www.formas.se/upload/EPiStorePDF/Hallbar_Stadsutveckling_R2_2011/Hallbar_stadsutveckling.pdf (2011-08-05)
- Forsemalm, Joakim (2007) *Bodies, Bricks and Black Boxers: Power Practices in City Conversion* Göteborg, Digressiv Produktion.
- Global Utmaning (2011): *Urbaniserad värld : Nya steg mot hållbara städer*. Tillgänglig via: <http://www.globalutmaning.se/?p=2250> (2011-08-05)
- Grundberg, Jonas (2000): *Kulturförvaltningens samhällsuppdrag : en introduktion till kulturarvsförvaltningens teori och praktik*. Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Göteborgs universitet.
- Inherit 2007: *Investing in Heritage : A Guide to Successful Urban Regeneration*. Published by European Association of Historic Towns and Regions (EAHTR). (Via Ingrid M Holmberg).
- Kazemian, Reza och Rönn, Magnus (2006): "Arkitekturens kvalitetsfrågor". I: *Arkitekturens kvalitetsfrågor – en antologi med uppsatser från en vidareutbildningskurs*. TRI-TA-ARK- Forskningspublikation 2006:8, Skolan för Arkitektur och Samhällsbyggnad, KTH, Stockholm.
- Kristensson, Eva (2003): *Rymlighetens betydelse : en undersökning av rymlighet i bostadsgårdens kontext*. Diss. Lund : Univ., 2003
- Lees, Loretta; Slater, Tom & Wyly, Elvin (2008) *Gentrification*. New York, Routledge.
- Lilja, Elisabeth och Pemer, Mats (2010): *Boendesegregation – orsaker och mekanismer : En genomgång av aktuell forskning*. Boverket, juni 2010. Tillgänglig via <http://www.boverket.se/Global/Webbokhandel/Dokument/2010/Bilaga%201.pdf> (2011-07-19)
- Lindgren, Katarina (red.) (2008): *Den uthålliga staden : ett sexårigt FoU-program : kunskapsöversikt*. Stockholm: Formas. Tillgänglig via: http://www.formas.se/upload/EPiStorePDF/R1_2007_Den_uthalliga_staden_kunskapsöversikt/Dust.pdf (2011-08-05)
- Moore, Niamh & Whelan, Yvonne (red.) (2007): *Heritage, memory and the politics of identity : new perspectives on the cultural landscape*. Burlington, VT: Ashgate.
- Olsson, Sören och Törnquist, Anders (2009): *Förorten – insatser och utveckling under 40 år*. Stockholm, Arkus.
- Platt, Rutherford H. (red.) (1994): *The ecological city : preserving and restoring urban biodiversity*. Amherst: Univ. of Massachusetts Press.

Pontén, Jakob (2010): *De uteblivna möjligheterna? : Intressegruppers diskursiva hållning vid en stadsomvandling*. Institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet. Kandidatuppsats.

Qualicities 2011 (1): *I. Who are we? – Qualicities*, på <http://www.qualicities.org/spip.php?rubrique2&lang=en> 2011-08-05

Qualicities 2011 (2): *Welcome to Qualicities*, på http://www.qualicities.org/travaux/accueil_en.html 2011-08-05

Ristilammi, Per-Markku (1994): *Rosengård och den svarta poesin. En studie av modern annorlundahet*. Stockholm, Symposion.

Ronström, Owe (2008): *Kulturarvspolitik Visby : Från sliten småstad till medeltidsikon*. Stockholm: Carlsson.

Sandstig, Gabriella (2010): *Otrygghetens landskap : En kartläggning av otryggheten i stadsrummet och en analys av bakomliggande orsaker, med fokus på mediernas roll*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet. JMG.

Sjöholm, Jennie (2010): *Föreställningar om stadsomvandlingens Kiruna*. Institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet. Masteruppsats.

Smith, Laurajane (2006): *Uses of heritage*. Routledge.

Stockholms stads stadsbyggnadskontor (2011): *Arkitektur Stockholm – En strategi för stadens gestaltning*. Samrådsförslag, juni 2011: Tematiskt tillägg till Stockholms stads översiktsplan. Tillgänglig via: <http://www.stockholm.se/Fristaende-webbplatser/Fackforvaltningssajter/Stadsbyggnadskontoret/Arkitektur-Stockholm/> (2011-07-26)

Strömblad, Per (2003): *Politik på stadens skuggsida*. Diss. Uppsala : Univ.

Tedros, Adiam (2008): *Utanför storstaden : Konkurrerande framställningar av förorten i svensk storstadspolitik*. Förvaltningshögskolan. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet.

Törnquist, Anders (2001): *Till förortens försvar : Utveckling och organisering i de tre stadsdelarna Hjällbo, Hammarkullen, Eriksbo 1970-1995*. Institutionen för socialt arbete. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet.

Urban, Susanne (2005): *Att ordna staden : Den nya storstadspolitiken växer fram*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet.

Zukin, Sharon (2011): *Naken stad : autentiska urbana platsers liv och förfall*. Göteborg: Daidalos.

Vaidya, Chetan (2010): "BOOK REVIEW Building Cities: Neighbourhood Upgrading and Urban Quality of Life" I: *Environment and Urbanization Asia*, vol. 1 2010, s. 223-225.

Värdering av stadskvaliteter i Stockholmsregionen (2011). Stockholms läns landsting.

Wirtén, Per (2010): *Där jag kommer ifrån. Kriget mot förorten*. Lettland, Bonniers.

Bilder: Mikael Broberg, Oskar Göttestam, Eva Aronsson med flera. © Radar arkitektur & planering AB.

Bilaga: Ytterligare relevant litteratur

Under arbetet med den här forskningsöversikten, litteratursökningar och läsning, framkom många relevanta referenser som med hänsyn till prioriteringar inom den givna tidsramen till slut inte hann bearbetas vidare. Följande referenser är således de verk som förblivit intressanta spår att gå vidare med, utöver de referenser som finns i fotnoterna. Några referenser representerar inriktningar som ännu inte har fokuserats inom Urban Qualities.

Alam, Jahangir och Ahmad, Mokbul Morshed (2010): ”Analysing the lacune in planning and implementation: spatial development of Dhaka city and its impacts upon the built environment”. I: *International Journal of Urban Sustainable Development*, Vol. 2, Nos. 1- 2, maj-november 2010, s. 85-106.

Andersson, Sarah (2010): *Delaktighet : En kritisk analys av kunskapsinsamling för kulturmiljöunderlag : Konkurrerande tolkningar och alternativa berättelser om det f.d. församlingshemmet på Holländareplatsen*. Institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet. Masteruppsats.

Bergström, Inger (1996): *Rummet och människans rörelser*. Göteborg: Chalmers tekniska högsk.

Boyer, M. Christine (1994): *The city of collective memory : its historical imagery and architectural entertainments*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Booth, W. James (2008): ”The Work of Memory: Time, Identity, and Justice”. I: *Social research*, Vol. 75 No. 1, vår 2008, s. 237-262.

Chapman, David W. (2006): ”Applying macro urban morphology to urban design and development planning: Valletta and Floriana”. I: *Urban Morphology*, Vol. 10.1, s. 23-40.

Fariás, Ignacio & Bender, Thomas (red.) (2010): *Urban assemblages : how actor-network theory changes urban studies*. Abingdon: Routledge.

Gathercole, Peter och Lowenthal, David (red.) (1994): *The politics of the past*. London: Routledge.

Graham, Brian, Ashworth, G. J. & Tunbridge, J. E. (2000): *A geography of heritage : power, culture and economy*. London: Arnold

Harrison, Rodney (red.) (2010): *Understanding the politics of heritage*. Manchester: Manchester University Press. Gillman, Derek (2010): *The idea of cultural heritage*. New York: Cambridge University Press.

Harvey, David (1996): *Justice, nature and the geography of difference*. Oxford: Blackwell.

Harvey, David (2009): *Social justice and the city*. Rev. ed. Athens: University of Georgia Press.

Hatzfeld, Ulrich (2006): ”The Inner City: Crystallisation Point for Continuity and Change in Urban Development”. I: *German Journal of Urban Studies*, vol. 45.1 via *Deutsches Institut für Urbanistik*: <http://www.difu.de/node/5997> (2011-07-15).

Hodge, Christina J. (2011): "A new model for memory work: nostalgic discourse at a historic home". I: *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 17, No. 2, mars 2011, s. 116-135.

Holgersson, Helena (2011): *Icke-medborgarskapets urbana geografi*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet.

Jessen, Johann (2011): "Urban Renewal – A Look Back at the Future. The Importance of Models in Urban Planning". *Deutsches Institut für Urbanistik*: <http://www.difu.de/node/5993> (2011-07-15).

Lowenthal, David (1998): *The heritage crusade and the spoils of history*. 1. paperback ed. Cambridge: Cambridge University Press

Olwig, Kenneth och Lowenthal, David (2006). *The nature of cultural heritage and the culture of natural heritage: northern perspectives on a contested patrimony*. London: Routledge

Oswald, Franz, Baccini, Peter. & Michaeli, Mark (2003): *Netzstadt : designing the urban*. Basel: Birkhäuser.

Parlette, Vanessa och Cowen, Deborah (2011): "Dead Malls: Suburban Activism, Local Spaces, Global Logistics". I: *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 35.4, juli 2011, s. 794-811.

Partridge, Mark D., Ali, Kamar och Olfert, M. Rose (2010): "Rural-to-Urban Commuting: Three Degrees of Integration". I: *Growth and change*, Vol. 41 No. 2, juni 2010, s. 303-335.

Poole, Ross (2008): "Memory, Responsibility, and Identity". I: *Social research*, Vol. 75.1, vår 2008, s. 263-286.

Robinson, Jennifer (2011): "Cities in a World of Cities: The Comparative Gesture". I: *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 35.1, januari 2011, s. 1-23.

Rodwell, Dennis (2007): *Conservation and sustainability in historic cities*. Oxford: Blackwell Publishing.

Roy, Ananya (2011): "Slumdog Cities: Rethinking Subaltern Urbanism". I: *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 35.2, mars 2011, s. 223-238.

Sander, Robert (2011): "Urban development and Planning in the Built City: Cities under Pressure for Change – An Introduction". *Deutsches Institut für Urbanistik*: <http://www.difu.de/node/5991> (2011-07-15).

Sandercock, Leonie (1998): *Towards cosmopolis : planning for multicultural cities*. Chichester: John Wiley & Sons.

Sandercock, Leonie (red.) (1998): *Making the invisible visible : a multicultural planning history*. Berkeley: University of California Press.

Sanyal, Bishwapriya (red.) (2005): *Comparative planning cultures*. New York: Routledge.

Smedberg, Lovisa (2011): *Cultural Heritage Aid – Cultural heritage as a means to development*. Institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet. Masteruppsats.

Stähle, Alexander och Caballero, Leandro (2010): "Greening metropolitan growth: integrating nature recreation, compactness and spaciousness in regional development planning". I: *International Journal of Urban Sustainable Development*, Vol. 2, Nos. 1- 2, maj-november 2010, s. 64-84.

Teutonico, Jeanne Marie och Matero, Frank (2003): *Managing Change : Sustainable Approaches to the Conservation of the Built Environment*. The Getty Conservation Institute, Los Angeles: 4th Annual US/ICOMOS International Symposium... (via Ola Wetterberg).

Tunbridge, J. E. & Ashworth, Gregory John (1996): *Dissonant heritage : the management of the past as a resource in conflict*. Chichester: Wiley.

Urry, John (2007): *Mobilities*. Cambridge: Polity.

MISTRA
**URBAN
FUTURES**

